

POMOS Herfst 2017 **POST**

Kwartaaluitgave van de Noordelijke Pomologische Vereniging

**De boomgaard van het
Iwema Steenhuis in Niebert**

**Aanplant en vormsnoei
van hoogstamfruit**

De fruitmot, een ware plaag

Colofon

Pomospost is een kwartaaluitgave van Noordelijke Pomologische Vereniging

Postbus 15
7990 AA Dwingeloo
Website: www.npv-pomospost.nl
E-mail: info@npv-pomospost.nl

Redactie Pomospost

Lili Labouchere: *eindredactie*
Jan Veel: *redactie, pomologische onderwerpen*
Marianne van Lienden: *redactie, bestuurszaken, boeken, culinair*
Marten Pelleboer: *redactie, teelt*
Bert Koppe: *webmaster*
E-mail: beheer@npv-pomospost.nl

Contact Pomospost

Margrietlaan 5, 9752 LT Haren
E-mail: wat.lab@home.nl
Tel.: 050-537 04 44

Aanleverdata kopij:

17 oktober

Lidmaatschap

U ontvangt de Pomospost bij het lidmaatschap van de NPV en dit kan op elk moment ingaan. Het lidmaatschap kost € 31,- per jaar. Beëindiging van het lidmaatschap dient voor 1 december per e-mail of per brief doorgegeven te worden aan de ledenadministratie.

Ledenadministratie: Stieneke van der Wal
E-mail: Ledenadministratie@npv-pomospost.nl

Contributie en betalingen

NL89INGB0000254692
t.n.v. Noordelijke Pomologische Vereniging te Midwolde

NPV-bestuur

Voorzitter: Tammo Katuin
E-mail: voorzitter@npv-pomospost.nl
Tel.: 0527-65 36 99
Secretaris: Teun Kooistra
E-mail: secretaris@npv-pomospost.nl
2e secretaris, documentatiecentrum: Marianne van Lienden
E-mail: info@npv-pomospost.nl
Penningmeester: Heim Nagelhout
E-mail: h.nagelhout@planet.nl
Tel.: 0525-68 24 70
2e penningmeester, subsidies: Marien Zeilstra,
E-mail: marienzeilstra@msn.com

Leden:

Willy Hollander (promotie)
Roelf Koning (vicevoorzitter, promotie)
Robert van der Tang (marketing),
E-mail: marketing@npv-pomospost.nl

Opmaak:

Grafysk/Gerke A. Hofstra, Franeker
Druk: SMG-Groep

De Pomospost is gedrukt op FSC®-papier en verstuurd in biologisch afbreekbaar plastic. De Pomospost is klimaatneutraal geproduceerd.

Regiobijeenkomst NPV in Olst

Rondleiding door de boomgaard van Spijkerbosch.

Natalia Goncharova

Appels plukkende boeren uit 1911.

NPV-Nieuws

5

In Olst vond op 12 mei jl. de tweede regiobijeenkomst van de NPV plaats op Buitenplaats Spijkerbosch bij de familie Van Limburg Stirum. Een gezellige avond, waarop, na een rondleiding van de eigenaar door de boomgaard, van gedachten gewisseld werd met leden en niet-leden over het fruit van het heden en het verleden. Ook is er nieuws over het stoofperenproject. Het promotieteam van de NPV heeft niet stilgezeten en doet daar verslag van.

Pomologie

10

De redactie bracht dit keer een bezoek aan de boomgaard van het Iwema Steenhuis in Niebert. In samenwerking met het Groninger Landschap werd hier een nieuwe boomgaard met oude fruitrassen aangeplant. Hierover spraken we met de bewoner van het steenhuis, Wieger de Boer, en met Jan Woltema die verantwoordelijk is geweest voor de keuze van de aanplant. Daarnaast is er aandacht voor de zwarte bes.

Geschiedenis fruitteelt

14

Ferd van Rijckevorsel verdiepte zich in het werk van de Russische schilderes Natalia Goncharova (1881-1962). Zij werd in haar

Het Iwema Steenhuis en zijn boomgaard

De boomgaard met op de achtergrond het Iwema Steenhuis.

Aanplant en vormsnoei van hoogstamfruit

Halfstamgoudrenet op zaailingonderstam.

beginperiode geïnspireerd door het leven op het platteland, dat zij op primitieve en impressionistische wijze weergaf. Zo maakte zij schilderijen van het plukken van appels. Ferd is benieuwd hoe waarheidsgetrouw zij de appels uit haar vaderland heeft weergegeven.

Kijk op de boom

20

Bij het aanplanten van hoogstamfruit zijn de fruitkeuze, het aanplanten zelf en de vormsnoei van belang. Otto Vloedgraven gaat in Aanplant en vormsnoei van hoogstamfruit uitgebreid op elk van deze aspecten in, geïllustreerd met vele foto's.

Jan Nanninga, NPV-lid en vrijwilliger van (bijna) het eerste uur van de Fruithof in Frederiksoord, vertelt over het fruit in zijn tuin.

Ziekten en plagen

34

In Ziekten en Plagen aandacht voor de fruitmot. Een hinderlijk rupsje, en later vlindertje, dat veel schade aanricht bij appels en peren.

Boekenwurm

36

Op 1 januari 2018 bestaat het Documentatiecentrum van de NPV in Frederiksoord vijf jaar. Er is in die jaren veel gebeurd. Tijd voor

Appel- en perenoogst dit jaar minder slecht dan verwacht

Naar verwachting van het GroentenFruit Huis en de Nederlandse Fruittelers Organisatie zullen er in vergelijking met vorig jaar een kwart minder appels en 18 procent minder peren geplukt worden. Het oogstverlies zal veel kleiner zijn dan gevreesd werd na de zware nachtvorst in april. Wel verwachten fruittelers in het zuiden van het land aanzienlijk minder dan normaal te plukken. Vanuit diverse kanten komen berichten over veel kleine peren aan de bomen, maar de appels en peren die

nu aan de bomen hangen zijn van goede kwaliteit. Ook zullen ze door de vele zonuren een uitstekende smaak hebben. Er is tot nu toe weinig hagelschade.

Ondanks de kleinere oogst zijn er voldoende appels en peren beschikbaar om aan de binnenlandse consumptie te voldoen. Elstar is met een aandeel van 45 procent in Nederland verreweg de meest geteelde appel. Dit jaar wordt 22 procent minder Elstar verwacht. De oogst van Conference, goed voor ruim tachtig procent van de Nederlandse

perenoogst, daalt met 13 procent. Het aanbod van Doyenné du Comice valt door slecht weer tijdens de bloei fors lager uit dan in 2016.

Van onze leden horen we dat de fruitoogst dit jaar erg wisselend is. Veel peren dragen slecht of helemaal niet, appels erg verschillend, sommige overvloedig, sommige matig terwijl de vruchten soms klein zijn.

Bron: <http://www.defruiteelkrant.nl/nieuws/45-homepage/2311-appel-en-perenoogst-groter-dan-verwacht>

Afgedankte appels in Groningse cider

Vijf Groningse vrienden hebben een missie: Nederland moet een ciderland worden. Hoe? Door cider te maken met behulp van "applefunding". Vijf jonge Groningse vrienden maken sinds oktober vorig jaar hun eigen cider: Doggerland Craft Cider. De vrienden willen de Engelse cidercultuur naar Groningen halen. Vandaar de naam Doggerland. Zo heette het gebied dat Nederland en Engeland duizenden jaren geleden verbond.

Ze willen het op een groene manier doen. Cider van het afgedankte appeloverschot, ingezameld door "applefunding". Iedereen die appels heeft, mag ze bij hen inleveren in ruil voor cider. Ook wie geen

appelboom heeft kan een steentje bijdragen door te helpen plukken of persen. Alle appels zijn welkom. Door verschillende appelrassen te gebruiken krijgt de cider een speciale smaak.

Dit najaar gaan de cidermakers van start. Op de site staat hoe men appels kan doneren.

Zie: www.doggerlandcider.com

In de regio

Regiovertegenwoordigers
(informatie over NPV-activiteiten)

Noord (incl. Drenthe en Kop van Overijssel):

Trudy Koopman, tel.: 0528-361941
e-mail: floresdelcampo@zonnet.nl

Midden:

Melissa en Rudolf Jan den Beer Poortugaal,
tel.: 06-54625850 of 06-11003470
e-mail: mail@mobipers.nl

Zuid:

Ger van Santvoort,
tel.: 0493-492656
e-mail: v.santvoort@planet.nl

Informatie enten, determinatie en oude fruitrassen:

Marten Pelleboer, tel.: 038-853 19 22
e-mail: m.pelleboer@outlook.com

Informatie over ziekten en plagen in bomen en fruit:

Marten Pelleboer, tel.: 038-853 19 22
e-mail: m.pelleboer@outlook.com

Historische vruchtbomen
Lubbert Dijk, Baggelveld 2, 9312 VE Terheijl
kwekerij "de Baggelhof"

- Historische fruitbomen
- Enten en oculeren op verzoek
- Levering van kleinfruit
- Flora inventarisatie
- Advisering:
 - aanleg boomgaard
 - natuurontwikkeling
 - erf inrichting
 - landschappelijke beplanting

Lubbert Dijk
Baggelveld 2
9312 VE Terheijl
Telefoon: 06-11518397
Email-adres: lubbert@baggelhof.nl

www.baggelhof.nl

Assortiment Laan- en Vruchtbomen
Tevens uw leverancier voor uw gehele
erfbebplanting

Kijk voor meer plantinformatie op
www.boomkwekerij-veldhuis.nl

Particulieren welkom op zaterdagmorgen
volgens afspraak

correspondentieadres: Kastanje 10, 8111 TA Heino
kwekerijadres: Tibbensteeg 2, 7722 JS Hoonhorst

telefoon: 06-429 234 99

fax: 0572 394 693

e-mail: info@boomkwekerij-veldhuis.nl

meer weten: www.boomkwekerij-veldhuis.nl

Boomkwekerij
H. Veldhuis

F. Kuiper B.V.

BOOMKWEKERIJEN SINDS 1886

Vosseveld 6, 9844 XW Veendam
tel: 0598-619410 / fax: 0598-619136
info@kuipeerveendam.com
www.kuipeerveendam.com

Dé leverancier van vruchtbomonderstammen, ook biolo-
gisch, geteeld op onze kwekerijen in Groningen en Flevoland.

Verkoop aan particulieren en pomologische verenigin-
gen mogelijk via kwekerij "de Baggelhof".

e-mail: lubbert@baggelhof.nl

J. Bruin klimmaterialen

HOUTEN DRIEPOOTLADDERS LEVER-
BAAR in 10, 11 en 12 sports

Buurt 21A, Postbus 19, 1679 ZG Midwoud

telefoon: 0229 - 201 212

e-mail: bruinklimmaterialen@quicknet.nl

www.bruinklimmaterialen.nl

**Marcel Tross
Pomoloog**

Advisering in:

- ◆ Aanleg en onderhoud
- ◆ Boomgaarden, boominspectie
- ◆ Vitaliteits-onderzoek
- ◆ Bodemanalyse
- ◆ Cultuurtechniek

Koeweidendijk 25, 7161 RJ Neede
Telefax: 0545-293003, mobiel: 06-22330626
E-mail: info@pomoloog.nl
www.pomoloog.com

Tweede regiobijeenkomst op de Buitenplaats Spijkerbosch in Olst op 12 mei goed bezocht

Het hoofddoel van de regiobijeenkomsten is als volgt. Het Bestuur wil met een gevarieerd programma op deze avonden graag met leden en niet-leden van gedachten wisselen over het fruit van het heden en het verleden. Bijkomend doel is ledenwerving, want fruitliefhebbers die geen lid zijn van de NPV zijn ook van harte welkom op de regiobijeenkomsten. De toegang is gratis en inclusief consumpties. De leden wordt verzocht iets zoets of iets hartigs mee te brengen voor de gezelligheid. Om een beeld te krijgen van het aantal deelnemers aan deze avonden wordt men gevraagd zich aan te melden onder vermelding van het aantal personen via info@npv-pomospost.nl

Vanaf zeven uur 's avonds geeft de heer E. van Limburg Stirum een rondleiding door de boomgaard bij Buitenplaats Spijkerbosch. Er is veel belangstelling voor en er is ook veel te zien: een scheef gezakte oude appelboom, een kunstig uitgebogen appelboom, die helaas slecht in het blad staat. Hier is een voorbeeld te zien van vraat van de rupsen van de wintervlinder. Dat is geen wonder:

de boomgaard ligt te midden van oude eikenbossen. Er wordt schade geconstateerd als gevolg van de vorst in de nacht van 19 op 20 april jl.: bruine, verwelkte kelkblaadjes bij bloesems van de appel. Langs het pad dat langs de boomgaard loopt, zijn vorig jaar schuine snoeren geplant. Tegen de zuidmuur van het koetshuis groeit leifruit. Perenbomen zijn als staand snoer (één opgaande stam) en in de vorm van de letter U geleid; daarnaast staat een indrukwekkende oude, zwarte moerbeï.

Tammo Katuin, voorzitter van de NPV, opent de regiobijeenkomst en heet de aanwezigen hartelijk welkom. Hij bedankt de heer Van

Limburg Stirum voor het beschikbaar stellen van de buitenplaats voor de tweede regiobijeenkomst. In een hoek van de serre staat nog een deel van de kuisplanten die daar overwinterd hebben, enkele grote zijn naar buiten verhuisd. Op een tafel is de koffie neergezet, het is zelfbediening. Ook staat er allerlei zoetigheid, meegebracht door verschillende gasten. Later wordt er plaats gemaakt voor heerlijke biere en cider, perensap en allerlei hartigheid.

De heer Van Limburg Stirum geeft uitleg over de buitenplaats die dateert van 1611. Er waren vroeger 100 buitenplaatsen in Salland. Veel stadsbewoners vertrokken naar het buitengebied, omdat ze het daar rustiger en schoner vonden. Op Spijkerbosch hebben elf families gewoond; de familie Van Limburg Stirum woont er sinds 1915. Tijdens de restauratie kwamen ze balken tegen waarop korenbloemen waren geschilderd en in de vijver zijn delen van een zandstenen schouw opgedregd. Dit raadsel kon aldus verklaard worden: latere

© Bart van Lienden

bewoners van het huis vonden de schouw van Bentheimer zandsteen te boers, te gewoon en vervingen hem door een marmeren schouw. Bij het huis was een moestuin aanwezig met een vervallen en overwoekerde kas waarin tot 1964 vijgen en perziken gekweekt werden. Ook waren er koude bakken en bedden met aardbeiplanten en een weckkelder. In 1985 is alles opgeruimd, heel jammer. De bewoners hadden drie tuinmannen in vaste dienst. Kasteel Twickel heeft dit allemaal nog. Maar de moestuin is terug, vertelt mevrouw Van Limburg Stirum en deze is omheind met kippengaas, tegen vraat van reeën en hazen. Ze kookt graag met de groenten en kruiden uit eigen tuin.

De heer Erik de Kruif vertelt over Landschap Overijssel, de organisatie voor beleving en behoud van het landschap in Overijssel. Vanuit deze organisatie zijn 20 jaar geleden de Hoogstambrigades in Overijssel ontstaan. Nu zijn er in de meeste provincies Hoogstambrigades.

Het aantal Hoogstambrigades in Overijssel is gegroeid tot 23. Dat is nodig, omdat 90% van de hoogstamboomgaarden, die in een lint langs de IJssel lagen, is verdwenen. Een grote campagne in 1995 van Landschappen.NL, "Houd de bongerds hoog" genaamd, was het begin voor meer aandacht voor hoogstamboomgaarden bij particuliere eigenaren. Jonge fruitbomen zijn aangeplant en snoeicursussen werden georganiseerd. Hierbij zijn onder anderen Cor Couvert en Auke Kleefstra (beiden betrokken bij oprichting van de NPV) en Gerard Hidskes (oud-voorzitter Stichting Fruithof Frederiksoord) docent geweest. Vanuit deze snoeicursussen

zijn de hoogstambrigades gestart die nu jaarlijks ruim 2000 fruitbomen snoeien.

Landschap Overijssel is in heel Overijssel actief voor het landschap van particulieren, gemeenten en voor groen vrijwilligerswerk. Daarnaast heeft Landschap Overijssel eigen terreinen in heel Overijssel, totaal ca. 6000 ha, waar je kunt genieten van het landschap. Erik de Kruif is coördinator vrijwilligerswerk. Meer lezen over Landschap Overijssel kunt u in Pomospost winter 2016, of via www.landschap-overijssel.nl. Landschap Overijssel is gevestigd op Landgoed De Horte in Dalfsen (met boomgaard).

Vervolgens houdt Angela Scheepers een praatje over haar Stichting Groentje (cider) in Almere. Er wordt tegenwoordig vaak sap geperst van appels uit boomgaarden met hoog- of halfstambomen. Het appelsap is echter lastig te verkopen. Angela Scheepers heeft daarom een ciderproject bedacht en hiervoor een verdienmodel uitgewerkt. Iedereen die fruit van hoogstamboomgaarden over heeft, kan het tegen een faire prijs afzetten bij Groentje Cider die van het fruit cider en/of fruitwijn laat maken. Angela Scheepers werkt samen met Landschapsbeheer Flevoland. De cider wordt in Almere gebrouwen. "Er is behoefte aan een grotere organisatie, bijvoorbeeld in de vorm van een BV-model", zegt Angela, "want de subsidiepot is leeg." Ze wil ook samenwerken met anderen. Meer over Groentje Cider kunt u vinden op www.groentjecider.nl. Tammo Katuin belooft haar in de pauze te spreken over de mogelijkheden.

Daarna geeft voorzitter Tammo Katuin een korte uitleg over de

verschillende projecten van de NPV, zoals het stoofperenproject, de naamplaten voor bomen en de ontwikkeling van bestrijdingsmiddelen. Marien Zeilstra legt het project Opleidingen binnen de NPV uit. Er zijn tegenwoordig nieuwe ontwikkelingen gaande op het gebied van de pomologie. Het onderwijs in fruitteelt, zoals dat vroeger gegeven werd, is verdwenen, maar er komt iets vergelijkbaars voor terug. Na analogie van de titel registeraccountant wordt een goed doordacht programma op poten gezet dat enthousiaste, jonge mensen gaat opleiden tot registerpomoloog. Deze opleiding wordt zo mogelijk ontwikkeld door de Agrarische Hogeschool Brabant en Dronten in samenwerking met de Oerakker. Rob le Rutte vult aan dat het AOC Rivierenland een opleiding in deeltijd heeft tot fruitteeltdocent. De afgestudeerden gaan werken in de fruitteelt in Polen. De Deutsche Pomologen Verein wil een gemeenschappelijke opleiding starten. Marien Zeilstra vindt dat het onlangs opgerichte Nederlands Fruit Netwerk erbij betrokken moet worden.

In de pauze zingt Henk Groote onder andere het Perenlied, waarbij hij zichzelf begeleidt op de akoestische gitaar. Henk Groote is niet alleen een gevoelig vertolker van populaire muziek uit de jaren zestig van de vorige eeuw, maar ook schilder van stillevens, onder andere van fruit. Hij beoordeelt verschillende schilderijen met fruit van Tammo Katuin en mevrouw Van Limburg Stirum. De schilderijen van Henk Groote en Tammo Katuin zijn van dezelfde kunstenaar. Het schilderij van Mevrouw Van Limburg Stirum blijkt van de hand van

de leermeester van beide schilders te zijn.

Na de pauze wordt het weer stil, te stil, omdat de duisternis invalt. Op verzoek van de aanwezigen diept de gastheer een extra schemerlamp op: het wordt te donker in de hoge ruimte - het lijkt de 19e eeuw wel, alleen het kaarslicht ontbreekt - en Robert van der Tang begint met overtuiging te vertellen over het project Het op de markt brengen van het fruit van de leden. Hij vindt dat je eerst moet kijken wat er aan fruitassortiment en te verwachten oogst (volumes) aanwezig is bij de leden van de NPV en dan pas moet kijken wat je ermee kunt doen. "Maar hoe organiseer je dit?", vraagt mevrouw Van Limburg Stirum. Het lijkt haar een logistieke nachtmerrie. Maar

Robert heeft hier ervaring mee: zijn bloembollenbedrijf exporteert veel naar het buitenland in korte tijd. Er is al een formulier gemaakt (dat ook op de NPV-site komt), waarop je kunt aangeven welke hoeveelheden fruit je verwacht te oogsten. Vervolgens zal dan contact opgenomen worden met de aanbieder om te overleggen over de verpakkingswijze en het leveringstijdstip. De NPV zal dan tegen een geringe bemiddelingsprovisie een specifieke bestemming zoeken.

Het is nu medio juli en de NPV heeft naar aanleiding van ondernomen acties inmiddels meer vraag dan aanbod en we hopen daarom dat meer leden zullen overgaan tot het doen van een opgave oogst 2017.

Voorzitter Katuin sloot het 'officiële'

gedeelte van de avond af, bedankte de heer en mevrouw Van Limburg Stirum voor de gastvrijheid en nodigde de aanwezigen uit om de verschillende drankjes, zoals bier en cider, te proeven. Het echtpaar Van Limburg Stirum heeft het boekje Pomologische reisgids voor Nederland gekregen dat de NPV uitgegeven heeft bij haar 25-jarig bestaan. Van deze avond heeft Bart van Lienden een webalbum gemaakt dat u kunt zien op onze website: www.npv-pomospost.nl

Tekst: Marianne van Lienden

Foto's: Bart van Lienden

Promotieteam present op Markt van Melk en Honing

Op zaterdag 5 augustus jl. ging de eerste van een reeks markten van start in Zuidlaren. Wij - Willy Hollander, Fré Vollink, Roelf Koning en Ankie Kors - hebben de promotiecaravan op de Markt van Melk en Honing neergezet. Het was een mooie combinatie van marktkramen, met Robert van der Tang, bestuurslid, als onze buurman en daarnaast zijn vrouw met een kraam. Hij probeerde bloembollen aan de man te brengen, wat prima lukte, en zijn vrouw zelfgemaakte biologische zeep.

Het weer was gunstig met als gevolg een drukke markt.

Fruit was nog niet voorhanden, maar om de mensen niet teleur te stellen, hadden Ankie en ik gedroogde appelchips van vorig jaar in zo'n 35 zakjes luchtdicht verpakt. Er was valfruit van de appel Queen waarvan we appelcompote hebben gemaakt. Alles is aan de man gebracht op twee potjes compote na.

Fré heeft de administratie ter hand genomen van mensen die geen weet hebben van wat voor fruitboom

er in hun tuin staat. Hij gaat hen bezoeken.

Willy genoot grote belangstelling van jong en oud. Hij vertelde over alle vormen van enten en oculeren en nog veel meer. Een vraag van een jong iemand: "Bent u een fluitje aan het maken?"

We hebben geprobeerd nieuwe leden te werven, maar dat is niet gelukt; de bezoekers waren te divers. Ook hebben we bezoek gehad van NPV-leden en voormalig leden. Al met al was het toch een geslaagde dag.

De appel Queen werd gedetermineerd

Namens het Promotieteam, Roelf Koning

Foto's: Marianne van Lienden

In de Agenda van herfst 2017 kunt u zien bij welke activiteiten het promotieteam aanwezig is. Voor inlichtingen kunt u altijd Roelf Koning bellen of mailen, telefoonnummer: 0598-61 62 39, e-mail: roko@netvisit.nl. We zijn altijd in voor meer data, mits deze in het schema passen.

Nieuws over het stoofperenproject

De stoofperencollectie bevat langzamerhand een groot deel van de bekende perenrassen in Nederland. In 2016 zijn 56 verschillende perenrassen geënt. Josef Wittmann, pomoloog in Beieren, Zuid-Duitsland, heeft 42 rassen in zijn boomgaard aangeplant. Dit voorjaar zijn 14 verschillende 1-jarige bomen aangeplant op Landgoed De Lage Lier in Mook. De spillen zijn goed aangeslagen en worden goed verzorgd door de vrijwilligers daar.

Dit voorjaar hebben POM Noord-Holland, Fruit yn Friesland, het Fruitteelmuseum en enkele NPV-leden ons enthout geschonken. Daarmee hebben ze een bijdrage geleverd aan het behoud van de biodiversiteit op het gebied van fruitrassen. Boomkwekerij Frijns gaf ons al in 2016 toestemming enthout te knippen in hun assortimentstuin waar de perenbomen uitstekend onderhouden worden en in een volgens onze contactpersoon “onderkomen” (vervallen, red.) boomgaard waar de bomen al tien jaar geen snoeischaar hadden gezien. Tijdens carnaval zijn de voorzitter en ik afgereisd naar Margraten. Er bleek weinig geschikt enthout te zijn en sommige zeldzame rassen waarvoor we op zoek waren, konden we niet meer vinden. Na systematisch

Assortimentstuin Jos Frijns & Zonen BV in Margraten.

zoeken bleek dat ze het loodje hadden gelegd.

Dit jaar is het resultaat van het enten van ruim 80 verschillende rassen weer goed: slechts 10% van de 130 enten is mislukt. Ook de meeste enten van het meerjarig hout uit Margraten zijn aangeslagen. 60% van de bomen staat in de volle grond en 40% groeit in een container. Alle

bomen zijn bemest, aangebonden aan tonkinstokken en worden besproeid in droge tijden, zoals in de droge junimaand.

We hebben over 1 of 2 jaar een plek nodig waar gegarandeerd kan worden dat de verzameling niet ont-eigend kan worden. We hebben van de regering in Kroatië onbeperkt beschikbaarheid over ruimte

In de “onderkomen” boomgaard was het zoeken naar eenjarig hout.

Enkele stoofperen die uitgeplant zijn op het Landgoed De Lage Lier.

De perenboompjes van 2017 in container.

gekregen. Maar het is niet de meest geschikte plek, omdat het vanwege de afstand moeilijk is om er onderzoek te doen en we het vruchtgebruik verliezen. Staatsbosbeheer

kan ons misschien helpen, graag maken wij een afspraak om over het stoofperenproject te praten. We zoeken nog stoofpeerrassen, onder meer de wilde peer, Flambouw,

Foppenpeer, IJzendijker, Witte Kriekpeer (de Bruine Kriekpeer hebben we wel) en Portesoien, een synoniem van Poolse Zijdepeer (?). De werkgroep literatuur is een heel eind gevorderd met het onderzoek naar synoniemen en er zal binnenkort een verslag over dit onderwerp op de website gezet worden. Ook zijn er dit voorjaar 30 verschillende kweeperenrassen geënt. De hele bestelling van 50 onderstammen kwee BA29 - deze was ons aangeraden door de schenker van het enthout - is gebruikt voor het enten van kweeperen. Helaas valt het resultaat erg tegen: slechts de helft is gelukt. Het ligt niet aan de onderstammen, deze groeien alle goed. De kweeperen worden opgekweekt in containers.

Meer leden voor de werkgroepen zijn welkom. De werkgroep Toepassing zoekt nog liefhebbers van koken die (oude) recepten met stoofperen willen opzoeken.

*Tekst en foto's: Marianne van Lienden, juli 2017, Werkgroep Veldwerk
Foto's van Margraten: Bart van Lienden*

Links kwee-onderstammen en rechts geënte perenboompjes, opgekweekt.

Een deel van het enthout uit Margraten.

De boomgaard van het Iwema Steenhuis in Niebert

In de twee vorige Pomosposten werden de boomgaarden van de Menkemaborg in Uithuizen en die van het Nijsinghuis in Eelde besproken. Dit keer is het de beurt aan de boomgaard bij het Iwema Steenhuis in Niebert. In de jaren negentig van de vorige eeuw heeft het Groninger Landschap daar een nieuwe hoogstamboomgaard met oude rassen aangeplant. Hierover praten we met de huidige bewoner van het Iwema Steenhuis, Wieger de Boer, en met Jan Woltema, die betrokken is geweest bij de plannen en aanleg van de nieuwe boomgaard en de keuze van de oude fruitrassen.

Korte geschiedenis van het Iwema Steenhuis

Het Iwema Steenhuis ligt op een groot terrein met een gracht eromheen in een boomrijke omgeving iets ten zuiden van het dorp Niebert in de provincie Groningen.

Oorspronkelijk was een steenhuis een stenen verdedigingstoren waarin men bij gevaar of wateroverlast kon schuilen en die ook als opslagplaats voor de oogst kon dienen.

Het Iwema Steenhuis dateert uit het eind van de 14e, begin 15e eeuw.

Het is het enige steenhuis in de provincie Groningen waarin de oude vorm van een middeleeuws steenhuis bewaard is gebleven. Eeuwenlang woonden er vooraanstaande boerenfamilies in: tot 1843 de familie Iwema en na 1851 de familie De Boer die via de vrouwelijke lijn verwant is aan de Iwema's.

Van 1843 tot 1851 was het steenhuis eigendom van dominee Damsté, predikant van Nuis en Niebert, die het in 1845 ingrijpend verbouwde. Van het steenhuis werd een verdieping verwijderd, de hoofdverdieping kreeg grote ramen, er kwamen twee schoorstenen op het dak en

Suikerpeer bij de achterdeur van het steenhuis.

het werd wit bepleisterd. Er werd een boerderij met schuur deels omheen en tegenaan gebouwd. Predikant Damsté heeft er zelf echter niet gewoond.

Het Groninger Landschap kocht het huis en de omliggende landerijen in 1987 en 1988. In de winter van 1996 werd begonnen met de reconstructie van het Landgoed Iwema Steenhuis, de daarbij behorende tuin ten zuiden van het steenhuis en de landerijen. Het totale landgoed is 45 hectare groot. Er was nog een sierannex moestuin, maar het grootste deel van het binnen de boomsingels gelegen terrein was toen weiland met enkele verspreide staande heesters en bomen, waaronder enkele afgeleefde fruitbomen. Ooit is er tot rond 1900 op de plek waar nu de nieuwe boomgaard staat een zogenaamde Franse tuin geweest gekenmerkt door een symmetrische aanleg met hagen en perken. Alleen wat restanten van de beukenhagen in de boomsingels zijn daarvan nog over. Blikvanger was en is de monumentale rode beuk, met een hoogte van 28 meter en een stamomtrek van meer dan 6 meter, de dikste in de provincie Groningen. De boom is rond 1765 aangeplant. In het gras bloeien in het voorjaar stinsenplanten.

De oude boomgaard

Er is weinig bekend over de vroegere tuin en de boomgaarden van het

stenhuis. Volgens Wieger de Boer is er verder vrijwel niets in de archieven over de tuinen en boomgaarden te vinden. Net als bij andere borgen en grote boerderijen was er de afgelopen eeuwen een boomgaard. Op de oudste kadasterkaart (van 1832) staat op de oostelijke helft van het borgterrein bijvoorbeeld een grote boomgaard ingetekend. Op dit deel van het terrein stond ooit een boomgaard met een aantal Jonathans waarvan geen enkele meer resteert. Toen het Groninger Landschap besloot om een boomgaard aan te leggen, waren er nog wel enkele stokoude appelbomen over: een

De monumentale rode beuk.

Tulpappel, een Kaneelzoetje (synonieme voor Zoete Grauwe Reinette) en een Groninger Kroon en ook een grote kersenboom. Wieger de Boer herinnert zich van vroeger ook een Reinette van Ekenstein, een Rode Calvijn (een heerlijke, prachtig rode appel, die veel in het Westerkwartier voorkwam, maar in de regio geheel verdwenen is), een Platzure (waarschijnlijke de Court Pendu Plat) en een Blauwzoete (Zoete Campagne), een bewaarappel. Ze waren het restant van de boomgaard die aan de oostkant van het erf, tussen het huis en de monumentale beuk, gesitueerd was.

Wieger vertelt dat er vroeger veel te veel appels van de bomen kwamen en dat er met veel daarvan niet veel gebeurde. Uit de boekhouding blijkt niet dat ze werden verkocht. Ze werden weggegeven of bewaard voor eigen gebruik, waarschijnlijk in de kelder of op de zolder. Het Kaneelzoetje werd in de stampot gebruikt.

Dat appels werden weggegeven aan kennissen blijkt uit een brief van 5 december 1866, waarin de familie De Boer bedankt wordt door vrienden voor de appels die zij van hen ontvangen hadden. De zakken waarin ze gezeten hadden, wilden zij graag weer teruggeven.

Wieger herinnerde zich dat fruitbomen die het vroegst droegen, zoals zomerperen, het dichtst bij het woonhuis stonden. Ook hier staat

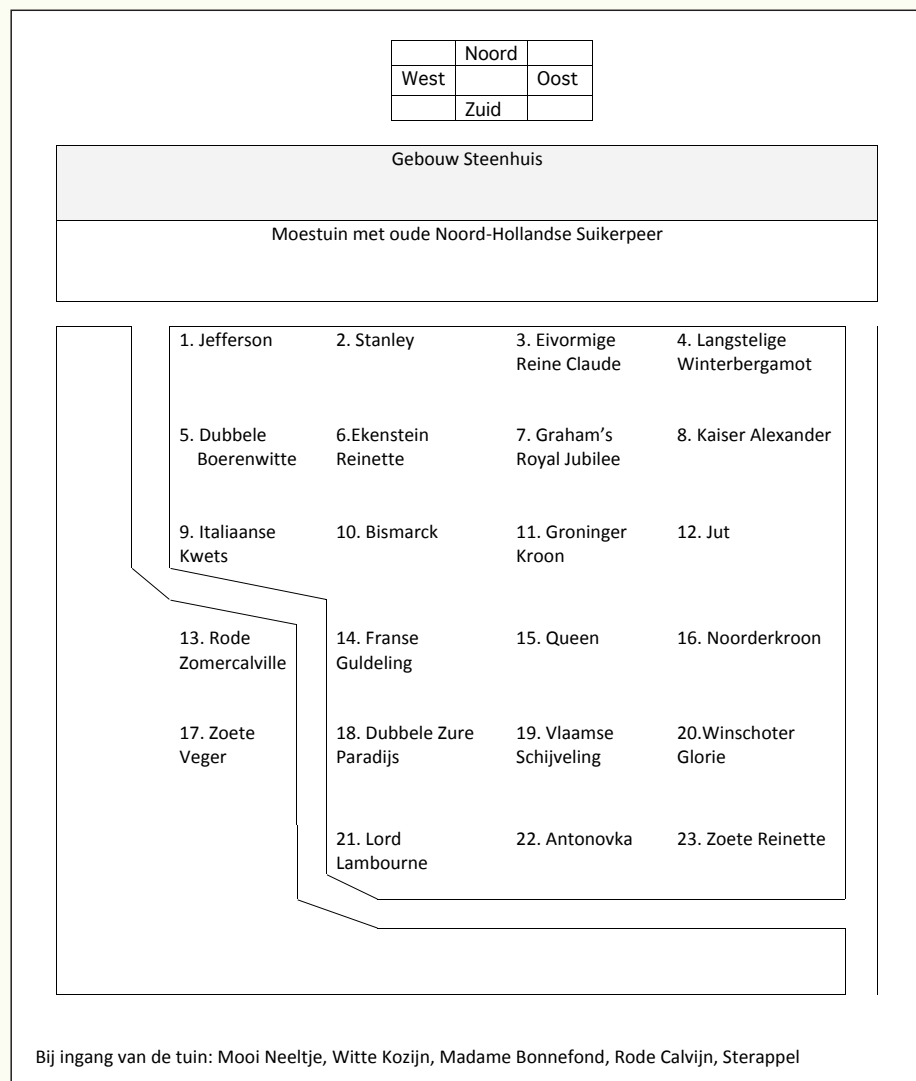
vlakbij de achterdeur van het huis in de moestuin nog een stokoude Noord-Hollandse Suikerpeer, die mogelijk al anderhalve eeuw oud is, maar nu vervaarlijk overhelt. Vaak stond een Suikerpeer bij de deur van het gebouw waar de meeste bedrijvigheid was. Dit schrikte de vogels af wanneer de zoete en sappige peren rijp waren. Ook bij het Steenhuis staat de boom bij de personeelsachterdeur en de keukendeur. Bij boerderijen in het Westerkwartier stond een Suikerpeer bij de keukendeur waar vaak een stookhut stond. De walm uit de stookhut verjoeg dan ook de wespen die in augustus op het rijpend fruit van de Suikerpeer afkwamen.

Het grote terrein aan de zuidkant is verdeeld in een noord-zuid as die vanaf deur van het souterrain naar het bruggetje over de gracht loopt. Haaks hierop ligt een oost-west slingerpad achter de moes- en siertuin bij het huis. Op het westelijk deel is de nieuwe boomgaard aangelegd. In de oostelijke helft waar de monumentale rode beuk centraal staat werd de wilde opslag verwijderd. Het is nu voornamelijk weiland. De paar oude fruitbomen en enkele heesters, zoals rododendrons en een hazelnoot mochten blijven staan. De oude fruitbomen zijn inmiddels op de kersenboom na ter ziele. Aan de rand werden een Zwarte Noot en drie walnotenbomen geplant, een geschenk van de postcodeloterij (evenals drie walnoten op de parkeerplaats buiten het terrein).

Rassenkeuze

De aanplant van de boomgaard werd verzorgd door Jan Woltema, een bewoner uit het dorp, die zich verdiept had in oude fruitrassen en lid was van de Noordelijke Pomologische Vereniging. Omdat voor een reconstructie van een vroegere boomgaard, die er mogelijk geweest

zou kunnen zijn, geen gegevens waren, haalde hij bij boomkwekerij Henk ten Elsen te Neede in de Achterhoek bomen op van oude fruitrassen die vroeger in Groningen geteeld werden en die van voldoende omvang waren om in een openbaar toegankelijke boomgaard aan te planten. Het enthout van een aantal

zeldzame rassen daarvan had Jan Woltema daartoe verzameld en aan Henk ten Elsen gegeven.

Oude rassen in de nieuwe boomgaard

De boomgaard laat een gevarieerd assortiment zien. Er staan enkele zogenaamde Knooprassen, dat zijn rassen die door Johann Hermann Knoop al in de 18e eeuw zijn beschreven en die deels teruggevonden waren: de peer Mooi Neeltje, de appels Franse Guldeling en Rode Zomer Calville en de pruim Dubbele Boerenwitte. Verder een aantal zeer oude rassen: de appels Antonovka, Dubbele Zure Paradijs, Kaiser Alexander, Sterappel, Vlaamse Schijveling en Zoete Grauwe Reinette, Witte Cousijn en de pruimen Jefferson en Stanley.

Deze soorten werden aangevuld met een aantal zogenaamde Heidemij-rassen. Dit zijn rassen die in publicaties van de Nederlandse Heidemijmaatschappij in de jaren dertig en veertig van de vorige eeuw voor de

teelt werden aanbevolen, te weten: Bismarck, Groninger Kroon, Lord Lambourne, Royal Jubilee, Queen en ook de Reinette van Ekenstein. Deze laatste werd op verzoek van Wieger de Boer toegevoegd, niet alleen omdat dit ras er ooit gestaan heeft, maar ook omdat zijn familie connecties had met de familie Alberda van Ekenstein, waarvan een lid dit ras gewonnen had. Bovendien hebben verschillende leden van de familie Alberda van Ekenstein bestuursfuncties in het Groninger Westerkwartier vervuld en hadden ze op hun bezittingen in deze regio enkele boomgaarden waarop de Reinette van Ekenstein heeft gestaan. Jhr. Mr. W.C.A. Alberda van Ekenstein was de eerste voorzitter (1898-1903) van de Nederlandsche Pomologische Vereniging, de voorloper van de Nederlandse Fruitte- lers Organisatie.

Tenslotte staan er ook een paar zeldzame Groninger streekassen: Noorderkroon, Winschoter Glorie

en Zoete Veger. Op het borgterrein buiten de nieuwe boomgaard, vlakbij het gebouw en bij de ingang, zijn naast het Mooi Neeltje, de peer Madame Bonnefond en de appels Rode Calvijn en Sterappel aangeplant.

Onderhoud

Oude appelbomen werden vroeger niet vaak gesnoeid. Het snoeien gebeurde toen op basis van mondelinge overlevering gebaseerde kennis. Nu wordt de nieuwe boomgaard eenmaal in de twee jaar vakmatig gesnoeid door Lubbert Dijk (van kwekerij De Baggelhof). Alle vruchtbomen hebben zich goed ontwikkeld en de boomgaard ziet er na ruim twintig jaar volgroeid uit. Alleen de boom van de Reinette van Ekenstein is doodgegaan, maar deze is inmiddels vervangen door een jong exemplaar van hetzelfde ras.

Aan de achterkant van de boomgaard staat een informatiebord met de plattegrond van de aangeplante fruitrassen.

Wie de boomgaard bezoekt, mag in de oogsttijd vrijelijk een appel, peer of pruim plukken of rapen. Maar let op bij de appels: er kunnen ook bewaarappels tussen zitten, die nog niet goed op smaak zijn.

De boomgaard ziet er goed uit. Jammer is dat bomen en struiken in de singels om het terrein zo ver doorgegroeid zijn, dat de fruitbomen in de buitenste rijen lichtgebrek krijgen en daardoor slechter groeien en minder fruit dragen.

Jan Veel

Lili Labouchere

Iwema Steenhuis Niebert en museum 't Steenhuus

Adres: 't Pad 15, 9365 TA Niebert

Het landgoed en de boomgaard zijn vrij toegankelijk.

Het steenhuis wordt bewoond en is niet te bezichtigen evenals de siertuin.

Het museum 't Steenhuus, gevestigd de schuur van het steenhuis, is geopend van 1 mei tot 1 november op donderdag, zaterdag en zondag van 13.30-17.00 uur.

Zie de website Groninger Landschap:

www.hetgroningerlandschap.nl/erfgoed/borgen/iwema-steenhuis

Literatuur

Formsma, J.W., Luitjens, Dijkveld, R.A. en Pathuis, A.-*De Ommelander Borgen & Steenhuizen*. Van Gorcum & Comp. B.V., Assen, 1973.

Wieringa, W.-Niebert heeft zijn Steenhuis, de grootste rode beuk, stinzeplanten en je kunt strunen langs 't Pad. In: *Golden Raand*. Stichting Het Groninger Landschap, winter 1996, p. 4-8.

Reconstructie en openstelling Landgoed Iwema Steenhuis In: *Golden Raand*. Stichting Het Groninger Landschap, winter 1996, p. 8-10.

Natalia Goncharova

Natalia Goncharova ⁽¹⁾ was een Russische schilderes (Tula 1881-Parijs 1962). Ik stuitte op haar naam in de biografie van Diaghilev van Sjeng Scheijen ⁽²⁾. Zij had vanaf 1915 voor de balletten van Diaghilev decorstukken ontworpen. Omdat ik al jaren geïnteresseerd ben in de wilde avonturen van Diaghilev, zijn balletten en de kunstenaars die hij aan zich wist te binden, heb ik haar naam gegoogled. Natalia heeft veel schilderijen gemaakt, die nog steeds te zien in Russische musea en elders in de wereld. De prijzen, die voor haar schilderijen betaald worden, lopen in de tonnen en hoger. Maar daar gaat het nu niet om.

Ik dacht vroeger, dat schilders vanaf de impressionisten het niet zo nauw namen met de werkelijkheid. Daar-in heb ik me vergist! Ze konden in ieder geval goed kijken en gaven weer wat zij het belangrijkste vonden in hun observaties.

De appelpluksters was het eerste schilderij dat mij opviel.

Iedereen, die wel eens appels heeft geplukt, ziet het meteen: de rechterarm van de bukkende vrouw, die de appels uit de mand laat lopen, voorkomt dat de appels gaan butsen en kneuzen.

Zo te zien worden de appels op de grond opgeslagen. Ik herinner me uit mijn jeugd, dat dat in ieder geval gebeurde bij de roodvlezige sterappel, die zo laat mogelijk in het jaar

werd geplukt, op stro werd gelegd (niet op een hoop, maar vlak) en na een week werd gekeerd. Dan pas waren ze lekker te eten. Ook werden appels wel ingekuuld als normale opslagwijze of als de valappels niet meer te slijten waren; de ingekuilde appels gingen voor de varkens.

Hoe het zit met de appels op het schilderij, weet ik niet. Het is nog lang geen winter, het gras is groen, er bloeien nog bloemen, het blad is nog niet van de eik.

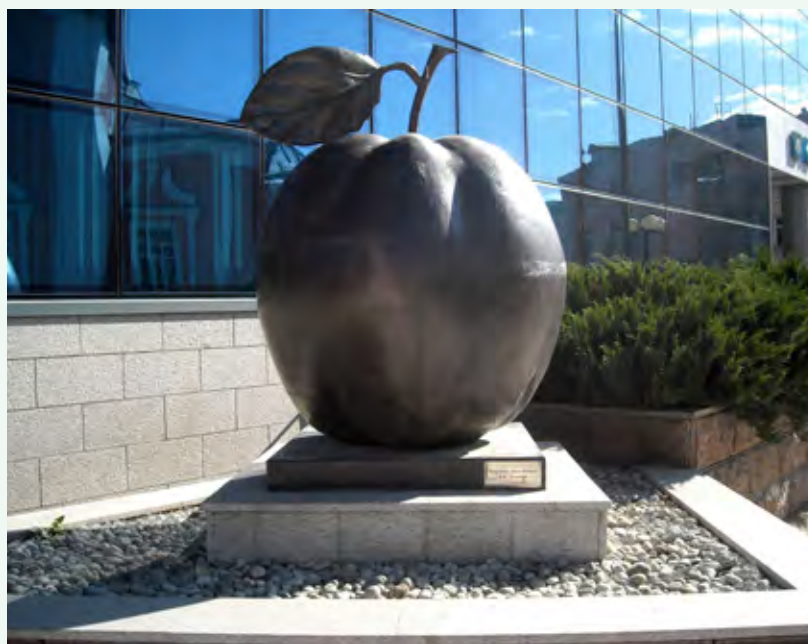
Over het algemeen kun je zeggen, dat hoe vroeger appels rijp zijn, des te korter ze te bewaren zijn. Dus misschien gaat het hier om een tijdelijke opslag.

De gele kleur van de appels doet denken aan de Antonovka, een groep van appels, waarvan de ene vroeg rijpt en de andere laat in de herfst of vroeg in de winter. Nu kent Rusland veel variëteiten gele appels zoals de vroege Papirovska. Onze Yellow Transparente, ook vroeg rijp, is waarschijnlijk ook van de Antonovkastam.

De Antonovka is in Rusland nog steeds een gewilde en veel geproduceerde appel. De kleur verraadt al dat ze met minder zon toe kan; daarnaast is de boom wel tegen 50 °C vorst bestand, wat in Rusland een uitkomst is. Daarom wordt de Antonovka ook veel als onderstam gebruikt. De enorme populariteit van de Antonovka blijkt wel uit het feit, dat in 2004 in Kursk een monument ⁽³⁾ van Vyacheslav Klykov ⁽⁴⁾ voor deze appel is opgericht.

Een ander schilderij, dat mijn aandacht trok, is dat van twee appelplukkers.

Net als bij de vrouwen ook hier op blote voeten. De huidskleur van de

Us Mem Rusland.

plukkers doet aan het zuiden van het Russische rijk denken. Het is zeer waarschijnlijk dat de appels levensecht geschilderd zijn.

Barrie Juniper, een geleerde uit Oxford, was op zoek naar het "geboorteland" van de appel. Hij deed onderzoek (5) in de wilde appelbossen in China en Kazachstan. De hoofdstad Almati (vroeger Alma Ata, destijds de hoogst gelegen natuurlijke ijsbaan). Kazachstan heeft in het zuiden een streng, woestijnachtig klimaat; de grondslag, veelal löss, betekent niet voor niets "rijk aan appels". In de bergen waren ongeveer 90.000 ha wilde appelbossen met appels in allerlei variëteiten in kleur, grootte en smaak.

Nog steeds zijn appels uit Kazachstan in catalogi van Russische fruitboomkwekers te vinden. In Nederland zijn de Kazakse appels niet zo bekend; wij konden toe met appels uit de gematigde zone. In de VS en Canada zijn gebieden waar het zo koud is, dat de bestaande soorten, die door immigranten uit Engeland, Schotland en Bretagne waren meegebracht, niet voldeden en naar andere soorten moest worden gezocht. Charles Gibb (6) publiceerde in 1884 in Toronto zijn onderzoek in Rusland naar fruit van het koude noorden.

Appels plukkende boeren, 1911. Tretjakov Gallerie, Moskou.

Russische appels zoals de Oldenburg, Tetofsky, (keizer) Alexander, die in Rusland en de Oekraïne Aport heet, en de Rode Astrachan werden al in het begin van de 19e eeuw in Amerika en Engeland geïmporteerd. De Oldenburg

werd bij ons vooral bekend als Charlamovsky.

Tweederde van de wilde Kazakse bossen is verdwenen ten gevolge van de Russische landbouwpolitiek. Toch valt er nog genoeg te ontdekken. Ter introductie mag ik verwijzen naar een prachtige documentaire op YouTube: *Alte Gene für neue Äpfel*.

Ferd van Rijckevorsel

1. Niet te verwarren met haar gelijknamige tante, de vrouw van Poesjkin.
2. Sjeng Scheijen-Sergej Diaghilev, *een leven voor de kunst*. Uitgeverij Bert Bakker, 2011. ISBN 9789035136243.
3. <https://rusmania.com/central/kursk-region/kursk/sights/around-the-centre/kursk-antonovka-apple-monument>
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Vyacheslav_Klykov
5. Barrie E. Juniper & David J. Maberley- *The Story of the Apple*. Timber Press; ISBN 139780881927849
6. *Fruits for the cold north report on Russian fruits* by Charles Gibb, Abbotsford, Quebec 1884

Straatverkoop bij Almati van zaailingappels in 1999. (Juniper, plate 27)

Zwarte bessen

De zwarte bes (*Ribes nigrum*) is een van de meest voorkomende fruitsoorten. Vanouds stonden in vrijwel alle boerentuinen wel een of meer zwarte bessenstruiken. De bessen werden vroeger vrijwel altijd verwerkt: tot jam, sap, op brandewijn gezet of met veel suiker tot gisting gebracht tot een soort wijn. Ook werden ze wel gedroogd om ook in de winter nog een gezond tussendoortje te hebben.

We weten nu dat zwarte bessen veel vitamine C bevatten, maar al eeuwenlang is bekend dat het eten van zwarte bessen een goede uitwerking op de gezondheid heeft.

Van nature komen zwarte bessen in heel Europa en Azië in het wild voor. Je ziet ze vooral in vochtige, humusrijke bossen zoals bijvoorbeeld elzenbroekbossen. Vlak achter onze kwekerij langs de Wapservense Aa vond ik volop wilde zwarte bessen in de oude petgaten tussen de elzen.

Vermeerderen van dit gewas is zeer gemakkelijk: ze leggen zich van nature eenvoudig af, waardoor je rondom een oude weinig gesnoei-de struik veel op de grond hangende bewortelde takken vindt. Deze geven na afknippen en uitplanten binnen 2 jaar weer een vruchtdragende struik.

Als je niet wilt wachten tot je struiken oud en uitgezakt zijn, kun je beter stekken. Snoei in de herfst of winter een aantal takken af van 1 jaar oud die minimaal potlooddik zijn, het mogen ook grondscheuten zijn. Knip deze in stukken van 30-40 cm en steek ze voor de helft in goede tuingrond. De stekken zullen vrijwel alle in het voorjaar uitlopen en in hetzelfde jaar 1 of 2 nieuwe scheuten vormen met een lengtegroei van 40-60 cm. In de winter daarop worden deze scheuten weer teruggeknipt tot net boven het punt waar ze ontsprongen zijn. In het tweede groeijjaar ontstaat vervolgens een volle struik met 3 tot 5 goed ontwikkelde takken. Deze kunnen in het volgende jaar al een behoorlijke oogst opleveren.

Een zwarte bessenstruik gaat over het algemeen een jaar of 10-15 mee. Ze kunnen wel ouder worden, maar de kans op problemen zoals virusaantastingen of rondknopmijt neemt toe.

Ieder jaar moet behoorlijk gesnoeid worden om voldoende jong hout in de struik te houden, de zwarte bes draagt voornamelijk vruchten aan de 1-jarige takken. De snoei kan gedurende de hele winter, maar eventueel ook direct na de oogst. Snoei vooral takken weg die volop gedragen hebben en ook te zwakke grondscheutjes. Sterke grondscheuten zoveel mogelijk handhaven, maar ook sterke 1-jarige takken die op een oudere tak ontstaan zijn.

Omdat er veel gesnoeid wordt en een stevig groeiend gewas veel vruchten geeft, moet de bodem ook goed onderhouden worden. Geef de struiken daarom jaarlijks flink compost of wat oude stalmest en houd de grond onder de struiken vrij van gras. Een mulchlaag van oud blad of verteerde houtsnippers werkt goed. Zwarte bessen bloeien over het algemeen vroeg en de kans op schade door nachtvorst is daardoor groot. Door de struiken tijdens de bloei bij koude nachten af te dekken met een oud laken of met een speciaal daarvoor ontwikkeld weefsel is veel leed te voorkomen.

De teelt van zwarte bessen kwam vroeger op veel tuinbouwbedrijven voor, maar de pluk was lastig en arbeidsintensief. Door stijgende lonen na de oorlog werd de teelt langzaam steeds minder interessant, zodat rond 1985 vrijwel geen zwarte bes meer werd aangevoerd op de Nederlandse veilingen.

De kentering kwam in de jaren 90 toen de machinale oogst van zwarte bessen zijn intrede deed. De oppervlakte in Nederland steeg daardoor tot boven de 500 ha tussen 2001 en 2011. Sindsdien is de oppervlakte weer wat afgenomen tot ongeveer 275 ha op dit moment.

Machinaal geoogste bessen worden uitsluitend geteeld voor verwerking

tot jam, sap, concentraat of andere producten.

De rassen die voor verwerking worden geteeld moeten liefst veel vitamine C bevatten, een sterke 'cassis' smaak hebben, en een goede sapkleur, terwijl de grootte van de bes of de plukbaarheid er minder toe doen.

Rassen die zich goed laten verwerken en geschikt zijn voor machinale oogst:

- Ben Nevis: stevige schil, goede sapkwaliteit.
- Ben Connan: zeer hoge opbrengst, compact groeiend, weinig gevoelig voor bloedblaarluis.
- Foxendown: hoge productie, weinig gevoelig voor vruchtrot.
- Ben Tirran: late bloei, daardoor minder gevoelig voor nachtvorst.

De zwarte bes
Ben Connan.

Door veranderde voedingsgewoonten is er tegenwoordig meer vraag naar verse, onbewerkte producten. Dit geeft weer een mogelijkheid voor een bescheiden teelt van zwarte bessen voor directe consumptie. Voor dit doel moeten de bessen er mooi groot uitzien, een zoete smaak hebben, makkelijk plukbaar zijn en ook nog weinig kwetsbaar als ze in een handelskanaal terecht komen.

Rassen die geschikt zijn voor verse consumptie en handmatige pluk:

- Bona: een ras uit Polen. Grote bessen en een lekkere zoete smaak.
- Big Ben: stamt uit Schotland. Zeer grote bessen en zeer zoet.
- Black Pearl: nieuw ras, geïntroduceerd door de fa. Vissers in America. Grote bessen, goede smaak, sterke groei van de struik.

Harrie van Noort

Kwekerij De Vrolijke Noot, Wapserveen

www.devrolijkenuoot.nl

1 augustus 2017

OPROEP

Regiobijeenkomsten

U bent al een hele tijd lid van de NPV en u ziet ons zelden.

Op de beleidsdag is besloten dat de NPV zich meer op de leden gaat richten. Dat hebben we voor het eerst gedaan in Luttelgeest, toen in Olst en de derde keer was onlangs in St. Annaparochie.

Een paar leden hebben over hun activiteiten verteld en het Bestuur van de NPV heeft uitleg gegeven over de lopende projecten. Ook het programma om het fruit van de leden af te zetten is besproken.

Henk Groote, kunstschilder en zanger, heeft enkele perenliederen gezongen. De avonden werden afgesloten met hapjes en drankjes. Graag wil ik uw mening horen over eenzelfde soort avond in uw omgeving. Kunt u over uw activiteiten vertellen op deze avond? Hebt u een locatie voor 40 personen beschikbaar? Alle activiteiten over en met fruit zijn welkom. Wilt u mij een mail sturen of bellen 06-30 60 71 13?

Tammo Katuin

Mijn fruitboom heeft volop gebloeid. Waarom komt er geen fruit aan?

Dat er geen fruit aan komt kan meerdere oorzaken hebben. Als de boom nog jong is, kan het een aantal jaren duren voordat deze gaat dragen. Reken bij een pas geënt boompje op sterke onderstam dat een hoogstamappel of -peer moet worden, op minstens een jaar of zes/zeven voordat de boom vruchtdraagt. Bij een wat groter boompje dat bij een boomkweker is aangeschaft, kan het ook nog wel een jaar of drie duren. Bij sommige rassen nog langer, bij een Sterappel kan het wel tien jaar duren voordat je fruit ziet. Een pruimenboom kan al wat eerder dragen, maar bij een Reine Claude Verte moet je vele jaren wachten.

Nachtvorstschade kan een andere oorzaak zijn. Fruit bloeit al vroeg in het voorjaar en dan kan de tere bloesem geveld worden door nachtvorst. Daar is voor een particulier niets tegen te doen. Beroepstellers proberen schade te voorkomen door bomen te besproeien. Er vormt zich dan een ijslaagje rond de takken en bloesem waardoor de bloemen tegen de vorst worden beschermd, maar dat is voor particulieren geen optie.

Wel kunnen hoogstammen wat meer vorst verdragen dan kleine spilbomen, omdat de strengste vorst laag bij de grond zit. Leibomen tegen een muur of schutting kunnen beschermd worden door er lakens, lappen of plasticfolie overheen te hangen.

Een andere reden kan zijn dat als het in de bloeitijd het erg koud en nat is geweest, de hommels en bijen minder hebben rondgevlogen om vruchten te bestuiven. De bloemen zijn dan niet of slecht bestoven. Veel fruitsoorten moeten bovendien bestoven worden door een boom van een ander ras. Weliswaar bestuiven sommige rassen zichzelf, maar de oogst wordt beter als er een bestuiver van een ander ras in de nabijheid staat. Voor bestuiving is het wel nodig dat bomen niet alleen bij elkaar in de buurt staan, maar ook dat de bloeiperiodes overlappen. Dat vraagt kennis van de bloeitijden en ook kennis over welk ras de ander kan bestuiven. Voor appels en pruimen in steden en dorpen is bestuiving minder een probleem, omdat er meestal wel sierappels of prunussen in de buurt staan, die ook goed bestuiven.

Marten Pelleboer, oud-fruitteler

Onze blauwe buitendruif (Glorie van Boskoop) heeft van die bobbel op de bladeren die aan de onderkant grijs/wit zijn en waar mijten tussen harige structuren leven. Wat is dat en wat kunnen we eraan doen?

Dat is de viltmijt (*Aceria erinea*), ook wel galmijt, druivengalmijt of pokziekte genoemd. Deze wordt galmijt genoemd, omdat er aan de bovenzijde van het blad door sterke zuigschade blaarachtige bultjes (gallen) ontstaan. Aan de onderkant ontstaan vuilwitte tot rode, viltachtige haarvelden waar zeer kleine, grijswitte mijten leven en zich vermeerderen. De mijten zuigen aan de onderkant van het blad. Bij sterke aantasting wordt de groei van de druif geremd. Oudere druivenrassen zijn daar vatbaar voor.

Niet alleen is dit ongedierte slecht voor de druif, de bladeren zien er ook lelijk uit. Wanneer je galmijt signaleert bij je druif, kun je de aangetaste bladeren het beste verwijderen. De bladeren moeten verbrand worden of afgevoerd, maar niet op de composthoop!

Wat je ook kunt doen om galmijt te bestrijden, is in de winter de schors van de druif pellen. Hieronder overwintert de mijten namelijk. Hierdoor hebben ze geen plaats om te overwinteren, waardoor ze zullen sterven.

De mijt overwintert rond de knoppen (vergelijkbaar met de roestmijt in appels). Al vroeg in het voorjaar is er een mogelijkheid om de viltmijt op druif te bestrijden door een papje van zwavel met yoghurt (dat als hechter dient) rond de knoppen van de druiven te smeren. Later in het seizoen kunnen we met dit milieuvriendelijke middel de plant bespuiten. Beter is het om druivenrassen te kiezen die ongevoelig zijn voor viltmijt. Een ras dat resistent is, is Muscat Bleu.

Marten Pelleboer, oud-fruitteler

Hoelang duurt het voor ik weet of mijn enten gelukt zijn en of mijn pas geplante fruitboomje is aangeslagen?

Heb geduld. Wacht tot na de langste dag. Als eind juli de knoppen van de ent nog niet zijn uitgekomen, is de enting waarschijnlijk mislukt. Als het entje dan rimpelig is geworden en de knoppen er zo afgewreven kunnen worden, is het verdroogd en afgestorven. Maar als de ent niet rimpelig is en de knoppen er nog stevig op zitten, is er toch nog enige hoop. Zelf heeft een kennis van me een geënt peertje gehad, dat het eerste jaar niets deed,

maar er stevig uit bleef zien en pas het volgende jaar uitliep. Het is een gezond boompje geworden.

Voor een nieuw geplante boomje geldt dat als de takjes er zo afgebroken kunnen worden en als er geen groen mee te zien is als je de bast van de stam afkrabt, het boomje dood is. Maar ook als er toch nog wat groen onder de bast is, maar er nog geen blaadje te zien is, kan de boom beter geroid worden. Hij zal volgend jaar niet meer uitlopen.

Marten Pelleboer, oud-fruitteler

Ik heb wel ruimte voor fruitbomen, maar waar moet ik straks met al dat fruit heen?

Van oude fruitbomen zal ook met de beste bedoelingen niet al het fruit gebruikt kunnen worden. Maar een appel-, peren- of kweeperenboom heeft in elk jaargetijde zo veel karakter dat de overdaad aan fruit hem maar moet worden vergeven. In het voorjaar bloeien ze prachtig, later in het jaar hangen ze vol met kleurige vruchten en zelfs in de winter zijn gesnoeide bomen een prachtig gezicht. Herfstappels steken fraai af tegen de donkere takken in de langer wordende schemering. Fruitbomen geven warmte in de tuin en, in rijen geplant, stralen ze een rustieke romantiek uit.

Maar dan kan het schuldgevoel de kop opsteken. Doe ik er wel genoeg mee, moet ik er sap van laten maken en meer taarten gaan bakken? En dan nog, wie wil al dat fruit hebben? Weggeven helpt vaak niet. Zomerappels en -peren zijn zo snel melig dat niemand zo snel al die kilo's op kan eten. Bewaarfruit naar de voedselbank brengen helpt ook niet, want fruit dat niet helemaal gaaf is wordt er geweigerd, want klanten van de voedselbank willen, net als de meeste Nederlanders, alleen gaaf en onberispelijk ogend fruit afnemen. Fruit van oudere bomen

heeft vaak wel een plekje en is niet egaal gekleurd. Roes-tig fruit, zoals onze goudrenetten, kennen en willen de meeste mensen tegenwoordig niet meer.

Er is niets mis mee om het fruit dat je toch niet kwijt kan, te laten vallen. Het vormt een goede voedingsbodem en is niet schadelijk voor het gras. Het verdwijnt snel genoeg omdat het slakken aantrekt, die worden weer opgegeten door lijsters en merels of kippen en hopelijk door egels. Vogels (vooral merels) die op de grond foerageren ruimen op wat er aan fruit ligt. Bewaarappels kun je in de winter doorsnijden en voor de vogels in de tuin gooien. De lege schillen van gehalveerde appels, waar de inhoud helemaal uitgepikt is, zijn een bewijs dat je attentheid ook door wintergasten als kramsvogels wordt gewaardeerd.

Jan Veel

Bron onder andere:

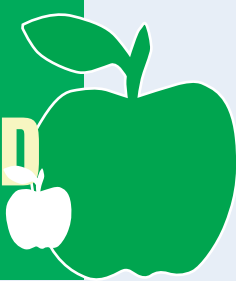
Kendra Wilson-*Mijn tuin is een parkeerplaats en andere design dilemma's*, p. 120. Uitgeverij Toth, 2017. ISBN: 978-90-6868-727-9.

Mijn jonge perenboom gaat plotseling dood. Wat kan de oorzaak zijn?

Er kunnen meerdere oorzaken zijn, maar ik begin bij de meest voor de hand liggende: vorstschade uit het verleden. De perenonderstam kwee C is er gevoelig voor. Onder de bast is vorstschade te zien aan een bruinverkleuring. Treedt er nu een periode van droogte op, dan kan de jonge (en soms oudere) boom "het niet meer trekken"; de boom krijgt onvoldoende vocht en voedingsstoffen uit de grond aangevoerd. Het zou ook aantasting van bacterievuur (ook wel perenvuur genoemd) kunnen zijn, wat te herkennen is aan het bruinzwart

verkleuren, verdorren en verschrompelen van de bladeren en de bloesems. De topjes van de takken gaan hangen en er is doorgaans een oranje druppel aanwezig. Als we de stam aansnijden, zien we ook een bruinverkleuring van het cambium. Deze bruinverkleuring neemt dagelijks toe en het vocht is zeer besmettelijk. Is er sprake van bacterievuur, dan kan een jonge boom beter zo snel mogelijk opgeruimd worden. Het boompje met wortel en tak in plastic verpakken en afvoeren.

Een bezoek aan Jan Nanninga en zijn tuin

Wat beweegt een NPV-lid om zich met oude fruitrassen bezig te houden? Wat voor fruitbomen of boomgaard heeft hij zelf? Dit keer is het de beurt aan Jan Nanninga, vrijwilliger van het eerste uur van de Fruithof. Niet iedereen heeft een boomgaard of een enorm grote tuin tot zijn beschikking, maar dat zo iets helemaal niet nodig is als je je met oude fruitrassen bezighoudt, laat de tuin van Jan Nanninga in Assen zien.

Jan Nanninga is nog niet zo lang met pensioen als hij in 1994 de tentoonstelling 'Souvenirs van Eeuwen' bezoekt in de Tuinbouwschool in Frederiksoord. Hij komt daar Gerard Hidskes, voorzitter van het Fruithofbestuur, tegen die hem overhaalt vrijwilliger op de Fruithof te worden. Daar is niet zo veel voor nodig, want Jan is zijn hele leven al bezig met alles wat groeit en bloeit. Ongeveer vanaf het begin is hij daardoor betrokken geweest bij de collectieboomgaard de Fruithof. Van Gerard Hidskes en Coen Ballintijn leert hij veel over het snoeien en het opkweken van jonge boompjes. Niet lang daarna wordt Jan lid van de NPV.

Jan is geboren in Loppersum, waar hij zijn gehele jeugd heeft doorgebracht. In hun achtertuin had zijn vader een grote moestuin met een

aantal fruitbomen en heel veel bessen. De moestuin was vooral voor eigen gebruik voor het grote gezin.

Het fruit en vooral het kleinfruit, zoals de rode Lopsterbessen en een klein deel van de groenten werden naar de veiling in Loppersum gebracht.

In die moestuin moest Jan werken en daar, maar vooral in de druivenkas en het warenhuis (een kas voor groenten) tegenover hun huis waar Jan vaak ging kijken en allerlei karweitjes deed - is zijn liefde voor groente en fruit ontstaan.

Er stonden ook pruimen in die tuin, die door de vader van Jan zelf geënt waren op zaailingen.

En ja, liefde bij Jan gaat ook door de maag. Op de Fruithof heeft hij nog steeds een bijzondere belangstelling voor bepaalde fruitrassen, zoals de Valkappel, de Reinette van Ekenstein en de Bramley's Seedling, waar hij graag 'toevallig' onder te vinden is als de vruchten rijp zijn.

Na zijn schooltijd regelde Jan dat hij bij een bloemisterij kon werken.

Daar leerde hij het vak. Dat was wat hij het mooiste werk vond, bloemen kweken.

In 1962 verhuist Jan samen met Cobie, zijn vrouw, naar Assen waar hij bij Licht en Kracht gaat werken als therapeut en later tot aan zijn pensionering als bloemist/tuinman in de kas en de tuin.

Geïnspireerd door zijn werkzaamheden op de Fruithof begint Jan ook thuis met opkweken van fruitbomen in zijn 6,5 are grote achtertuin. Aan de westkant van zijn moestuin heeft hij drie grote fruitbomen: een goudrenet (Rode Boskoop), een peer (Soldat Laboureur) en een kwee. Een walnotenboom staat in het midden van de tuin.

Achteraan, op het zuiden, is de perenlei met de rassen Williams, Herzogin Elsa, Packham's Triumph, Emile d'Heyst, Rode Williams en een Saint Germain.

Aan de oostzijde heeft hij nog meer leifruit met de kers Kordia, de pruimen Reine Victoria, Blue Free en Belle de Thuin en de peren Seigneur van Esperen, Packham's Triumph en Erika. Deze laatste peer is van een ent van een door Henk Houtman gekweekte en naar zijn kleindochter vernoemde peer. Ook een Japanse wijnbes staat er.

Daartussen en ervoor staan weer enten gepland van andere pruimenrassen zoals Rode Abrikoospruim, Reine Claude d'Oullins, Reine Victoria, Early Laxton en Seneca.

Veel enten die hij op de Fruithof geplant heeft, kweekt hij op in zijn tuin. De enten staan op onderstammen van zaailingen die door hemzelf opgekweekt zijn uit pitten van wilde

pruimen en Zoete Kroon. Het gaat Jan om het plezier van het opkweken. Als de boompjes groter zijn, geeft hij ze vaak weg aan familie of vrienden.

Verder heeft hij veel kleinfruit zoals rode bessen, zwarte en blauwe bessen, kruisbessen, bramen en aardbeien.

Ook zijn er citroen- en sinaasappel-boompjes en druiven, die hij allemaal zelf heeft opgekweekt.

In de kas die door drie broers van Jan gebouwd is, zijn die druiven, Frankenthaler druiven, te vinden. De druiven zien er altijd prachtig

uit en Jan is apetrots als zijn druiven groter en eerder rijp zijn dan die van de kas in Frederiksoord waar hij de scepter over zwaait. Dat zijn kas verwarmd is, vermeldt hij daar vaak niet bij.

Al jaren kom ik bij Jan thuis en ik verwonder mij er steeds over hoe het mogelijk is dat hij elke centimeter van zijn moestuin benut. Is het ene geoogst, dan staat het volgende er al weer in. Geen plekje is leeg. Zo groeit er nu boerenkool tussen de enten.

Met de eenvoudigste en goedkoopste middelen maakt Jan de mooiste dingen in zijn tuin en kas. Ook experimenten gaat hij niet uit de weg. Naar het resultaat van zijn laatste experiment, een tomaat geënt op een aardappel, wordt met belangstelling uitgekeken.

Ook al is hij inmiddels 82 jaar, Jan is nog elke dag in zijn tuin en kas te

vinden en hij slaat geen woensdag op de Fruithof over. Dan komt hij altijd met soep die door Cobie gemaakt is met ingrediënten uit zijn moestuin voor de vrijwilligers. Jan is dan in de druivenkas te vinden, bij de perenlei of in de opkweekhoek, maar het snoeien van de hoogstamfruitbomen doet hij eigenlijk nog steeds het liefst. Tot voor kort konden hem dan daarbij soms hoog in de boom zien klauteren net als vroeger, maar dat mocht vooral niet tegen Cobie gezegd worden.

Lili Labouchere

biologische hoogstamboomkwekerij

De Sterappel

Veel oude
fruitboomrassen
Ook grotere
maten verkrijgbaar

Wij zijn geopend van november t/m april
vrijdag en zaterdag van 9.00-18.00 uur

Kees van Leeuwen
Weiweg 7, 4064 CJ VARIK

telefoon: 06 219 540 18

telefax: 0344 652754

e-mail: sterappel@versatel.nl

bezoek onze website: www.desterappel.nl

Roel Huistra ecologisch hovenier

aanleg en onderhoud van boomgaarden en boerenerven

Zeerijp (GR) 06-13505045
rmhuistra@gmail.com

Boomkwekerij
ten Elsen

Gespecialiseerd in:

- > Vele soorten fruitbomen
- > Erf- en landschapsbeplanting
- > Aanleg en onderhoud van boomgaarden en landschapstuinen

Bezoek www.tenelsen.nl
voor meer informatie

Wij kweken duurzaam met
milieukeur en onder skal

Kempersdijk 50, 7161 RG Neede
0545 - 293 065 / 0612 - 239 168
info@tenelsen.nl
www.tenelsen.nl

VRUCHTBOOMKWEKERIJ HOVENIERSBEDRIJF AUKE KLEEFSTRA

grootste sortiment vruchtbomen van Nederland
alles voor uw eetbare tuin

- projecten stadslandbouw en -boomgaarden
- vakkundig advies, aanplant en snoeiwerk

Bezoekadressen:
Fryslân:
Boskwei 3 (Bosweg)
9262 SX Sumar

Zuid-Holland:
Floreslaan 3
3131 NA Vlaardingen

Voor openingstijden en meer informatie:

WWW.VRUCHTBOOM.NL

VRUCHTBOMEN EN KLEINFRUIT

biologisch - dynamische
KWEKERIJ
DE VROLIJKE NOOT

Oosterbutenweg 2
8351 GH Wapserveen
tel / fax 0521- 321580
www.devrolijkenoot.nl

NL-BIO-01
skal 6148

verkoop van november tot mei
vrijdag en zaterdag van 9.00 - 17.00 uur
overige dagen op afspraak

Aanplant en vormsnoei van hoogstamfruit

Otto Vloedgraven is al 20 jaar beroepsmatig werkzaam met het snoeien van hoogstambomen, zowel oude als jonge bomen. Nog langer is hij al bezig met kennisontwikkeling over het snoeien van hoogstamfruit. Hij merkte al vroeg dat veel van wat er staat in boeken en cursusmappen over het snoeien, onvolledig en vaak te theoretisch is. Daarom is hij al 15 jaar actief met het geven van cursussen en instructie, dat laatste vooral aan vrijwilligers. Ook heeft hij een grote bijdrage geleverd aan de praktische snoeiverhalen in het Handboek Hoogstamfruit. Dit artikel is gebaseerd op de cursus Aanplant en vormsnoei hoogstamfruit die hij in de afgelopen jaren heeft ontwikkeld en op diverse locaties heeft gegeven.

Aandachtspunten bij aanplant

Bij het aanplanten van hoogstamfruit zijn een aantal zaken belangrijk:

1. de fruitkeuze
2. het aanplanten zelf
3. de vormsnoei

Welk fruit kiezen?

Voor de aankoop moet er worden bedacht waar de bomen komen te staan en hoe het zit met bodem en grondwater. Welk soort fruit en welke rassen wil men graag hebben en wat kan men er na de oogst mee

doen? En hoe zit het met plantafstanden en bestuiving?

Fruitsoorten en standplaats

Wat u gaat aanplanten hangt af van de standplaats van de bomen. Welke grondsoort is aanwezig, hoe is de grondwaterstand? Kersen doen het het beste op een goede (lichte, ontwaterde klei)grond. Op armere gronden kunnen in principe wel alle fruitsoorten worden aangeplant, maar dan is bemesting belangrijker en is het ook aan te raden om alleen de sterkere onderstammen te gebruiken. Dat geldt ook bij slechtere ontwatering. Natte omstandigheden zijn vooral ongunstig

Instructiedag voor hoogstambrigade over aanplant en vormsnoei hoogstamfruit.

Oranje Bergamot, een oud en nog weinig voorkomend ras.

5 liter-sappak appel-peer.

voor kersen. Daarna komen de appels, dan de peren en pruimen kunnen natte omstandigheden het beste verdragen.

Welke rassen

De keuze van welke fruitsoort en ras u wilt, hangt in de eerste plaats af van wat u lekker vindt en van wat u ermee wilt doen. Alleen moet u dan wel bedenken dat één fruitras direct ook een hele grote hoeveelheid fruit oplevert als u er meerdere bomen van heeft.

De fruitkeuze kunt u verder laten hangen van of u het belangrijk vindt om oude rassen in stand te houden. Daarbij kunt u ook letten op speciale oude rassen bij u in de buurt. Bij diverse pomologische verenigingen kunt u terecht voor meer informatie. Ook kunnen zij u verder helpen als u zelf een oude boom hebt van een zeldzaam ras en daar graag een nieuwe fruitboom van wilt opkweken.

Wat wilt u doen met het fruit?

De keuze voor fruitrassen kunt u ook af laten hangen van wat er u ermee wilt doen. Erg veel handfruit is moeilijk helemaal zelf weg te eten. Verder kunt u peren en appels verwerken tot stoofpeertjes en appelmoes. Ook zijn de ouderwetse zoete appels bruikbaar om te drogen. De laatste 10 jaar zijn er op diverse plekken in het land mobiele sappers actief geworden. Dat is voor veel eigenaren een hele uitkomst

voor al het fruit uit hun eigen hoogstamboomgaard. Het is daarnaast ook lekker om eigen sap te hebben, weg te geven of te verkopen, vooral omdat het sap gepasteuriseerd is en daarmee tot 2 jaar houdbaar.

Laat u sap maken, dan is het goed om te weten dat er meestal voor appel-perensap gewerkt wordt met een verhouding 2:1. Voor zowel appel-perensap als appelsap is het belangrijk om ook zure appels erbij te hebben, tenzij u erg houdt van heel zoet sap. Zure appels zorgen voor een frisser sap met bite. Ik gebruik bijvoorbeeld vaak tot 50% Goudrenet in het appelsap.

Veel mensen kiezen bij de hoogstambomen voor fruitrassen die ze kennen uit de winkels: Elstar, Jonagold, Conference, Doyenné du Comice. Het is echter af te raden deze rassen aan te schaffen. Het zijn zeer ziektegevoelige rassen, bijvoorbeeld voor schurft en kanker. Het levert vaak zieke bomen op die meestal ook slecht groeien. Genoemde rassen kunt u beter in de winkel blijven kopen.

Hoe groot mag de boom worden?

Als u kiest voor een fruitboom dan is de plek waar de boom komt te staan van belang. Die bepaalt namelijk de uiteindelijke grootte van de boom. In een tuin is meestal geen plek voor een echte hoogstamboom, wel in een boomgaard die onderdeel is van het landschap. De grootte van de boom wordt bepaald door de onderstam. Er zijn sterk groeiende

en zwakker groeiende onderstammen voor elke fruitsoort. De grootte van de boom wordt ook bepaald door de stamhoogte. Men spreekt tegenwoordig over hoogstammen, halfstammen en laagstammen. Het is echter nog belangrijker op te letten welk type onderstam er bij welk type boom wordt gebruikt. Halfstamperen hebben bijvoorbeeld meestal een zaailingonderstam en worden dus net zo breed als hoogstammen. De huidige halfstamappels daarentegen hebben vaak een dusdanig zwakke onderstam dat ze nooit een grote kroon vormen. Die zijn dus niet bruikbaar als men een oude halfstamboomgaard wil herstellen. Vroeger (meer dan 50 jaar geleden) hadden niet alleen de appelhoogstammen een zaailingonderstam, maar ook de halfstammen en de laagstammen. Dat zorgde dus voor een net zo grote kroon, alleen een kortere stam en dus minder hoog plukken en snoeien. De onderstammen die de afgelopen 20-30 jaar het meest gebruikt zijn in combinatie met het type boom staan hieronder in de tabel. Ook staat bij de verschillende onderstammen het percentage groeikracht in vergelijking met een zaailing *).

Halfstam-goudrenet op zaailingonderstam.

Problemen met appelonderstammen

In de afgelopen 20 jaar zijn op veel plekken nieuwe hoogstambomen aangeplant. Die ontwikkelen zich lang niet altijd tot de bekende ouderwetse grote hoogstambomen die er nu nog her en der staan. Bij appels

Type boom	Fruitsoort	Hoogstam	Halfstam	Laagstam (struik of spil)
Appel		Zaailing (100%) M16, MM111 (75%)	MM106 (<50%)	M9 of M27 (<20%)
Peer		Zaailing (100%)	Zaailing	Kwee C (<20%)
Pruim		Brompton en Myrabolan enzaailing St. Julien (100%)	St. Julien A (75%)	VVA-1 (<25%)
Kers		Prunus Avium (100%)	Prunus Avium, Colt (<50%)	Gisela 5 (<25%)

40-jarige
Goudrenet op
zwakkere
onderstam:
scheefgroei en al
verminderde
vitaliteit

ligt dat onder andere aan het feit dat er veel hoogstambomen zijn aangeplant op een MII of MMIII onderstam. Een deel daarvan heeft zelfs een tussenstam van Zoete Aagt. Deze onderstammen geven langzamere groei en snellere vruchtbaarheid en dat wordt nog versterkt door de tussenstam. Alleen onder optimale omstandigheden met goede grond, regelmatige bemesting, niet te vruchtbaar ras en veel snoeien om de groei erin te houden, kan dat nog een boom van redelijk hoogstamformaat opleveren.

Wil men dus bomen voor een echte hoogstamboomgaard, dan is het noodzakelijk hoogstambomen op zaailingonderstam aan te schaffen. Naast het feit dat daarmee de kans veel groter is op bomen van voldoende formaat is de kans op scheef

zakken of zelfs omwaaien veel minder groot. Zaailingonderstammen zorgen voor een goede verankering. Ook worden bomen op zaailingonderstam veel ouder dan op zwakkere onderstammen.

Regelmatig willen eigenaren van een hoogstamboomgaard graag een grotere maat fruitbomen aanplanten, bijvoorbeeld maat 14-16 cm in plaats van 8-10 cm (= omtrek stam op 1.20 m). Dat geeft het idee dat er in het begin al wat staat. Dit raad ik echter af. Niet alleen is de boom veel duurder, maar hij slaat ook moeilijker aan. Dat levert soms een flinke groeivertraging op in de eerste jaren, waardoor het grootteverschil al weer minder wordt ten opzichte van jongere bomen die vaak wel vanaf het begin goed groeien. Daarnaast is er het probleem dat de oudere bomen bijna altijd als laanbomen met harttak worden opgekweekt. Er zit dus geen hoogstammodel in met meerdere hoogtegesteltakken en zonder harttak (zie hieronder bij vormsnoei). Om dat alsnog te bereiken moet dan meestal de helft van de kroonhoogte worden weggesnoeid. Verdwenen is dan het voordeel van de grotere maat bomen!

Bestuiving

Bij het maken van een beplantingsplan voor fruitbomen wordt veel aandacht besteed aan de onderlinge bestuiving. Dat is meestal echter niet nodig. Als men meerdere rassen van een bepaalde fruitsoort aanplant of er staan fruitbomen in de buurt, dan lukt de bestuiving vanzelf en komt er altijd wel fruit aan. Het is goed te bedenken dat die bestuivingstabellen indertijd ontwikkeld zijn voor de fruittelers, want die hebben een optimale bestuiving en vruchtzetting nodig. Maar die wilden dan ook minimaal 300 kg appels van een hoogstamboom kunnen plukken. Terwijl de meeste eigenaren nu al 100 kg meer dan genoeg vinden!

Plantafstanden

Hoogstambomen moeten op voldoende afstand van elkaar worden aangeplant, anders komt men in de problemen als de bomen groot worden. De afstand bij appelbomen is 7-12 m, bij peren 6-10 m, bij pruimen 5-8 m, bij kersen (8-12 m). De plantafstand is afhankelijk van de grondsoort (groter bij goede klei), de groeikracht en groeikarakter van het ras (een Goudrenet groeit breder dan een Sterappel).

Bij voldoende plantafstand ziet de

boomgaard er de eerste jaren wat kaal en leeg uit. Vroeger plantte men tussen de hoogstambomen wijkers: dat waren bijvoorbeeld halfstambomen op een zwakkere onderstam die eerder vrucht droegen en gerooid werden als de hoogstambomen volwassen werden.

Het aanplanten van de bomen

Bij het aanplanten van hoogstamfruitbomen zijn een aantal zaken van belang: wanneer kunnen de bomen het beste geplant worden? Waar moet u op letten bij het aanplanten zelf? Wat moet ik doen als er vee weidt en wat voor verzorging hebben de bomen nodig na aanplant?

Periode van aanplant

De beste periode voor aanplant van (fruit)bomen is in het najaar: november en december. Het kan zodra het blad van de bomen is. Januari is ook nog een redelijk goede maand. Later aanplanten is ook mogelijk, maar de grond is soms natter en zeker kleigrond is dan moeilijker te bewerken en minder rul. Ook zijn er meer risico's, vooral op verdroging in de maanden erna (maart en april kunnen soms warm en droog zijn). Dan is regelmatig water geven essentieel, want uitdroging is een zware aanslag op de nieuw geplante boom!

Hoe plant ik een hoogstamboom?

Als u een complete hoogstamboomgaard gaat aanleggen is het zinvol om een beplantingsplan te maken. Goed om te bedenken is of u de bomen wel of niet in rijen wilt zetten. In rijen zetten is handig als er met trekkers en andere machines gereden moet worden. Hebt u meerdere bomen van hetzelfde ras, plant ze dan in een groep of rij. Dat zorgt voor minder transportafstanden bij het plukken. Pruimen worden meestal niet in een keer leeggeplukt. Dat betekent vaker de boom in en dan is een plek voorin handig, want minder ver lopen.

Het uitzetten van het plantschema doe ik altijd met bamboestokjes, al dan niet in combinatie met een lang touw. Is het uitzetten klaar, dan moeten de plantgaten worden

Plantgat met 2 boompalen (6-8 cm dik) en te planten boom met geknipte (dikkere) wortels.

gegraven. Bij het graven van veel gaten is het te overwegen om een minikraan te huren: die kan de gaten maken en direct de boompalen in de grond duwen (ca. 15 plantgaten per uur). Ik maak een plantgat ca. 50x50 cm groot en 40 cm diep. Dan passen de wortels er bijna altijd ruim in. Steek de zode eerst dun af (dan houdt u meer grond over voor het opvullen van het plantgat) en leg die apart. Boor vervolgens in het plantgat gaten voor de boompalen en plaats de palen. Bedenk van te voren goed of er vee geweid gaat worden, want voor veebescherming

hebt u langere en dikkere palen nodig. Ik gebruik altijd onbehandelde kastanjehouten palen. Voor boomgaarden met vee zijn boompalen van 250 cm lang en 6 tot 8 cm dik nodig. Is er geen vee dan volstaan dunnere palen met een lengte van bijvoorbeeld 175 cm. Bij aanplantprojecten wordt meestal maar 1 boompaal vergoed en dus ook maar 1 paal geplaatst. 2 palen zijn echter sterk aan te raden, om scheefgroei en/of schuren tegen de paal te vermijden. Ook maakt dat een goede veebescherming naderhand makkelijker te monteren.

Vaak wordt er gezegd dat het bij het planten belangrijk is dat de entplek boven de grond zit. Maar dat zegt te weinig over de juiste plantdiepte. Veel mensen hebben de neiging om bomen te diep te planten. Dus laat men dan na aanplant bijvoorbeeld de entplek nog 5 cm boven de grond. Maar als die entplek op de kwekerij 15 cm boven de grond zat, dan staat de boom na aanplant dus 10 cm dieper dan op de kwekerij en zal de boom slecht op gang komen, vanwege een veranderd lucht/bodemklimaat. Bij het opvullen van het plantgat af en toe de boom opschudden zodat de grond goed om de wortels gaat zitten. Daarna de grond aandrukken. Bij planten in februari of later, na het aanbrenge van grond echter eerst een emmer water opgieten. Dan gaat het vocht met de grond goed om de wortels zitten en is de kans op uitdroging later kleiner. Daarna kan men met de zoden een dijkje om de plantspiegel maken om zo het water geven naderhand te vergemakkelijken. Bij aanplant wordt vaak geadviseerd om de plantgrond te verbeteren, bijvoorbeeld in geval van zware klei of van arme zandgrond. Uitgaande van zaailingonderstammen is bodemverbetering door het toevoegen van potgrond of zand of juist klei volgens mij niet nodig. Belangrijker is goed verkruimelde grond te gebruiken en planten in het najaar, dan is de grond meestal ook wat minder nat dan in de winter. Maar extra potgrond of compost of iets dergelijks kan zeker geen kwaad. Goed bemesten na aanplant is volgens mij echter belangrijker.

Om gelijk met maaiveld te komen moet de boom vaak hoog in het 40 cm diepe gat komen te staan.

Voor het planten kunnen de wortels van de boom worden gesnoeid. Daarbij gaat het om de dikkere wortels waar een nieuw wondvlak aan wordt gesnoeid (zo kunnen ook hele lange wortels worden ingekort om de kluit beter te laten passen in het plantgat). Het snoeien zorgt voor een verse wond en dat bevordert de groei van nieuwe haarwortels. Het knippen moet zodanig gebeuren dat het wondvlak naar beneden wijst. Zijn de palen geplaatst, dan kan de boom in het gat worden gezet. Zorg voor goed verkruimelde grond die goed tussen de wortels kan komen te zitten om luchtgaten tussen de wortels te voorkomen. Let goed op de plantdiepte. Essentieel is dat de boom op ongeveer dezelfde diepte komt te staan als die op de kwekerij stond. Dat betekent meestal dat de bovenste wortels 5 cm onder de grond zitten. De oude grens van bodem en lucht is vaak te zien aan het kleurverschil van bruin naar groen/grijs. En dat betekent dat de entplek vaak royaal boven de grond zit (10-15 cm).

Veebescherming

Een nieuwe aanplant van hoogstambomen mislukt het vaakst door een slechte of zelfs ontbrekende bescherming tegen weidend vee. Zorg voor een degelijke bescherming met zogenaamde boomkorven. Dat kost geld, maar het is een goede investering, want anders loopt u het risico dat u de boom na verloop van tijd moet vervangen. Belangrijk is vooral de bescherming van de stam, door middel van boomkorven.

Boomkorven kunt u zelf maken of kopen. Er zijn veel constructies mogelijk, met als basis boompalen en gaas, al dan niet in combinatie met planken. Het gaas kan variëren van 4 mm betonmat met een maas van 15x15 cm tot kippengaas met een maas van 1 cm. Bij de constructie van de korf zijn een aantal zaken belangrijk:

1. De hoogte van de korf: voor paarden of koeien hebt u een hogere korf nodig dan bij schapen. Of u plaatst de bescherming op een grotere afstand van de boomstam. Zorg tevens voor steile gesteltakken bij grote dieren en snoei lage, vlakkere gesteltakken weg. Let ook op dat geiten en schapen niet tegen het gaas gaan aanstaan en zo hogerop alsnog aan de stam en/of takken gaan vreten.
2. De maasgrootte van het gaas. Afhankelijk van de kopgrootte van het vee, moet u een voldoende kleine maas in het gaas hebben. Of het gaas op grotere afstand van de stam monteren.
3. De stevigheid van de constructie. Met name pony's, pinken en vleesvee willen graag schuren tegen de korven. Dan zijn dikkere palen nodig. Een alternatief is het voorkomen van schuren door prikkeldraad te bevestigen aan de korf.

Bij het monteren van de boomkorf moet u een aantal dingen in de gaten houden:

1. Zorg bij gaas met een kleine maas dat u de korf makkelijk los kunt maken om bijvoorbeeld stamschot te verwijderen. Bij een grotere maas kunt u een boomzaag door het gaas steken.
2. Zorg dat u de korf ca. 10 cm boven de grond monteert. Zo kunt u

Simpele bescherming met losstaande betonmat voldoet bij schapen.

de eerste jaren eventuele wortelopslag verwijderen, de plantspiegel onkruidvrij houden en op de plantspiegel bemesten.

LET OP: bij geiten moeten u dan wel een extra gaasje direct om de stam wikkelen anders gaan de dieren onder de boomkorf door aan de stam vreten.

3. Zorg voor een gaasnetje of -koker rond het onderste deel van de stam om daarmee hazenvraat te voorkomen.

In plaats van een boomkorf van

Gaaskoker als bescherming tegen hazen.

1-jarige kroon voor aanplantsnoei. Evenwichtige kroon met 4 hoogtegesteltakken en 6 zwakkere takken.

1-jarige kroon na aanplantsnoei: de 4 sterke gesteltakken gehalveerd, de dunnere (voor eventuele 1e etages) niet.

3-jarige appelkroon met 4 gesteltakken in de hoogte en daaraan al zijtakken.

palen en gaas kunt u ook een bescherming direct om de stam aanbrengen. Sommige eigenaren zagen een pvc-buis in de lengte door en zetten die om de stam, of wikkelen gaas direct om de stam. Het probleem dat dan vaak ontstaat, is dat als de bescherming niet op tijd wordt vervangen of losgemaakt als de stam dikker wordt, het materiaal dan in de stam groeit. Ook is het dan lastig of zelfs onmogelijk om eventueel stamschot te verwijderen. Tot slot gaat er bij de dichtere constructies veel ongedierte achter zitten en is er kans op rotting.

Verzorging de eerste jaren

In de eerste jaren is een goede verzorging van de jonge bomen heel belangrijk. Ik zeg altijd: jonge bomen moet je net als baby's vertroetelen. De bomen moeten weer op gang komen na verplanten en vooral gaan groeien. Dat betekent de eerste 2 tot 3 jaar onkruidvrij houden van de boomspiegel, elk jaar flink bemesten en eventueel stamschot

weghalen. En de eerste 5 jaar zo min mogelijk vruchten aan de boom laten komen, want vruchtvorming gaat ten koste van de energie voor de groei. Een enkele vrucht aan een dikker deel van een gesteltak mag wel, maar zeker geen vruchten aan gesteltakken laten zitten, waardoor die takken gaan doorbuigen!

Snoei na aanplant

Na aanplant is het belangrijk om de takken sterk in te korten: de boom heeft veel wortels verloren, dus is het ook beter om minder knoppen te hoeven laten uitlopen. Niet snoeien geeft in het eerste jaar vaak alleen vorming van bloemknoppen en dus minder groei. Sterk terug snoeien, dus minimaal de helft van de gesteltakken eraf halen, zorgt voor het uitlopen van minder knoppen en betere scheutvorming. Vooral de gesteltakken snoeien die dikker zijn dan een potlood, bij dunnere een jaar wachten, anders is de hergroei te zwak in het eerste jaar.

LET OP: alleen snoeien na aanplant

bij planten vóór februari. Bij later planten niet snoeien en wachten tot volgende winter: dan ook ca. de helft van het dan 2-jarige hout afknippen.

Vormsnoei jonge hoogstambomen

In het verleden werd in veel snoei-boeken en -cursusmappen een soort modelmatige vormsnoei voor hoogstamfruitbomen behandeld, met als belangrijkste richtlijnen:

1. bij peer opbouw met harttak, bij een appel zonder harttak.
2. 3 tot 4 gesteltakken selecteren.
3. Bij een steile groei gesteltakken uitbuigen tot 45 graden.
4. gesteltakken met 1/3 inkorten op een buitenknop.

Een fruitboom groeit echter niet volgens een model, maar het is een heel dynamisch proces, waarbij elke boom weer anders groeit. Modelmatig snoeien kan wel tot op zekere hoogte, maar dat is meer iets voor het leifruit en het vraagt heel veel

deskundigheid. Volgens een model opbouwen is ook niet nodig, want een boom groeit vanzelf en kan uit zichzelf een evenwichtige kroon vormen. Belangrijk vind ik dan ook om het snoeien zoveel mogelijk toe te passen zodat de evenwichtige opbouw in stand blijft.

Vroeger heb ik ook modelmatig bomen opgebouwd, maar het resultaat was altijd anders en meestal slechter dan ik had verwacht. Ook ging ik steeds meer zien dat de oude hoogstamfruitbomen bijna allemaal een grillige opbouw hebben en dus waarschijnlijk niet volgens een model zijn opgebouwd.

Keuze voor wel of geen harttak

Alle fruitbomen kunnen in principe worden opgekweekt met harttak. Bij de peer gaat dat vrij gemakkelijk, omdat die van nature een harttak vormt. Maar een harttak zorgt voor hele sterke hoogtegroe, die moeilijk in bedwang te houden is. Hoogte is wel belangrijk dus dat betekent dat de hoogteopbouw moet gebeuren door een aantal gesteltakken omhoog te laten gaan. Aan die hoogte-gesteltakken (ik noem dat meestal hoogtelijnen) ontstaan dan zijtakken en die gaan zij-etages vormen. Ik vind het dus gemakkelijker om met meerdere takken omhoog te gaan en daarmee ontstaat tegelijkertijd ook een bredere boom. Ook bij een pruim en kers kies ik voor een opbouw zonder harttak, vanwege de mindere hoogte en meer breedte. Oude pruimen en kersen hebben nooit een harttak, in tegenstelling tot de moderne aanplant bij fruittelers. Die kiezen wel voor een zogenaamde spilvorm.

Appels opbouwen met een harttak is moeilijk. Een appelboom groeit vanuit zichzelf al niet zo piramidaal als bijvoorbeeld een peer.

Oude appelbomen hebben eigenlijk nooit een harttak en in de praktijk van het opgroeien van appelbomen blijkt de harttak zich meestal niet sterk genoeg te ontwikkelen om voor een goede 2e en 3e etage te zorgen. Meer daarover is te lezen in het artikel Vormsnoei van appelhoogstambomen in de Pomospost van winter 2016.

Aantal gesteltakken

Ik houd in het begin zoveel mogelijk gesteltakken aan, want dat geeft naderhand meer keuze bij de opbouw. In de loop van de tijd zal het aantal gesteltakken vaak verminderen door uitdunnen. Dat komt omdat naarmate de kroon groeit het buitenste nieuwe hout van de verschillende takken elkaar gaat raken. Dit is echter een geleidelijk proces totdat de boom het gewenste formaat heeft bereikt. Om in het begin slechts 3 tot 4 takken te kiezen is in feite het model van een volwassen boom projecteren op een jonge boom. Ik ken volwassen appelbomen waarbij vanuit de stam 7 gesteltakken ontspringen. Bij

Oude appelboom met 7 gesteltakken vanuit de stam.

fruitbomen gaat het dus niet om ruimte te hebben tussen de gesteltakken zelf, maar om ruimte te maken tussen de etages vruchthout die aan die gesteltakken zitten.

Bij de opbouw kies ik de sterkste gesteltakken voor de hoogteopbouw en zwakkere voor een eventuele 1e etage. Het is belangrijk om te beseffen dat een jonge fruitboom in de loop van de tijd sterk verandert en dat men dus niet bepaalde gesteltakken per se moet aanhouden. Vaak moeten in de loop van de tijd de oorspronkelijke 1e etages worden weggezaagd omdat ze teveel gaan doorhangen door de vruchtdracht. Dan gaan bijvoorbeeld de laagste zij-etages van de hoogte-gesteltakken de nieuwe 1e etagetakken vormen.

Etages bij een hoogstamfruitboom

Vaak wordt er gepraat over voldoende afstand tussen etages. Dan heeft men het over de plaats van de zijgesteltakken op de harttak of op een hoogtegesteltak. Meestal houdt men dan minimaal 1 m aan. Als dat consequent wordt toegepast dan ontstaat er echter een jonge, maar hele kale boom. Het is veel logischer om de eerste jaren meer gesteltakken te laten zitten en pas als de buitenkant van de gesteltakken elkaar raken, dan te gaan uitdunnen, bijvoorbeeld door een hele gesteltak

Wilt u hoogstambomen zonder harttak opbouwen, dan ontstaat er regelmatig het probleem dat veel hoogstambomen op de kwekerij min of meer als laanboom worden opgekweekt. De kronen bestaan uit 1 of 2 sterke gesteltakken en een aantal zwakke zijtakken, waarbij het de meest voor de hand liggende optie is om met een harttak de boom op te bouwen. Bij een opbouw zonder harttak is het daarom het beste om zelf bomen uit te zoeken met minimaal 3 even sterke gesteltakken. Dat maakt de opbouw een stuk makkelijker.

10-jarige, gesnoeide appelboom met 4 hoogtelijnen en meerdere zij-etages per hoogtelijn.

Ver uitgebogen gesteltakken (meer dan 45 graden).

weg te halen.

Als ik praat over etages bij een hoogstamboom, dan let ik ook weinig op de plaats van de gesteltakken. Het is naar mijn idee niet belangrijk of gesteltakken elkaar kruisen of dicht bij elkaar zitten. Ik kijk meer naar het vruchthout dat aan de buitenkant van de kroon zit. Een fruitboomkroon moet ik in mijn ogen overal gevuld zijn (behalve in het midden bovenin). Maar wel met licht en lucht tussen de etages. Hoe de gesteltakken groeien die de verbinding vormen tussen het vruchthout en de stam, daar kijk ik niet naar.

Uitbuigen van gesteltakken

Bij een jonge boom buig ik geen takken uit, want dat haalt de groei eruit. Een jonge boom groeit vanuit zichzelf steil. Steile takken groeien ook het hardst. Als gesteltakken in de loop van de tijd groter en zwaarder worden en er fruit aan komt te hangen zullen ze automatisch naar buiten gaan zakken. De breedte ontstaat dus vanzelf in de loop van de jaren. Met touwtjes uitbuigen is dus een natuurlijk uitbuigingproces van 20 jaar in 20 seconden uitvoeren. Daarnaast geeft het ook risico van insnoeren van takken en dus

beschadiging van de gesteltakken. Fruittelers buigen wel de zijtakken van hun fruitboompjes uit, maar dat is juist om ze vruchtbaar te maken. De telers willen geen groei, maar zoveel mogelijk fruit.

Inkorten van gesteltakken

Het inkorten van gesteltakken doe ik niet altijd (uitgezonderd het snoeien na aanplant), het ligt eraan wat het doel wat ik ermee wil bereiken. Inkorten leidt namelijk tot 3 effecten:

1. Inkorten zorgt voor extra diktegroei en geeft daardoor voor stevigere gesteltakken. Dat gesteltakken niet stevig genoeg zijn en breken, is vooral het geval bij een grote vruchtdracht. Een relatief grote vruchtdracht treedt vooral op bij de appelhoogstambomen met een zwakkere onderstam. Die zorgt namelijk voor een eerdere vruchtbaarheid.
2. Inkorten kan zorgen voor meer vertakking, met name bij rassen die slecht vertakken zoals de Goudrenet en de Notaris. De hoeveelheid nieuwe takken is afhankelijk van waar de tak wordt ingeknipt: $\frac{1}{3}$ weghalen geeft meer vertakking dan $\frac{2}{3}$ weghalen.
3. Inkorten geeft minder bloemknoppen in het daaropvolgende jaar

op de betreffende tak. Sommige rassen geven in het tweede jaar al heel veel bloemknoppen, waardoor in het jaar daarop de groei van de gesteltak sterk zal afnemen door de vruchtdracht.

Als een jonge boom uit zichzelf goed groeit, nog weinig vruchtbaar is, voldoende vertakking krijgt die ook stevig genoeg is, dan ga ik geen gesteltakken inknippen. Het enige wat ik dat dan doe met de snoei, is takken die de verkeerde kant op groeien (niet naar buiten maar dwars, of naar binnen) of die andere takken raken, weghalen.

Gereedschap en ladders

Bij het snoeien van jonge bomen is een snoeischaar het belangrijkste. Daarnaast is ook een zaag nodig voor de wat dikkere takken. Een boomzaag met een smal blad is het handigst, zeker ook om stamschot binnen een boomkorf te kunnen verwijderen.

De eerste paar jaar kan worden gewerkt met een keukentrap, maar al snel is meer hoogte nodig. Dan is een driepoot (ook wel soms plukladder genoemd) heel handig. Die zijn er in diverse maten, met 10, 12, 14 of 16 sporten.

Driepoot met 14 sporten (3,5 m lang).

Bij het gebruik is het belangrijk om de ladder zoveel mogelijk in de kroon te plaatsen tussen de takken. De poot staat dan naast de stam. Op deze manier staat de ladder veiliger dan wanneer de driepoot naast de boom wordt gezet. Ook hoeft u zo de ladder minder te verzetten om de hele kroon te kunnen snoeien.

Ter afsluiting

Zoals in bovenstaand verhaal te lezen valt, komt er wel het een en ander kijken bij de aanplant van hoogstamfruitbomen. Van te voren moet u een aantal zaken goed overdenken en keuzes maken. Bij de aanschaf moet u ook het een en ander in de gaten houden. Vertrouw daarbij niet blindelings op boomkwekerijen. Het belangrijkste voor hen is

meestal om zoveel mogelijk bomen verkopen. Sommige kwekerijen en tuincentra weten niet eens dat er appelhoogstammen zijn met verschillende onderstammen.

Uzelf moet ook het aanplanten met aandacht en zorg uitvoeren, zodat de boom daarna goed kan groeien en zorgen voor een goede veebescherming.

Dat alles kost tijd en aandacht, maar dat zou u ook besteden als u een huis zou bouwen. Dat moet minstens 50 jaar blijven staan, zo niet 100 jaar. Een appel- of perenboom kan ook die leeftijd bereiken! Goed uitgangsmateriaal en een goede start zijn dan essentieel. Het resultaat ziet u op de foto hiernaast. Dat is een Notarisappel (een sterk groeiend ras) op een zaailingonderstam, in goede kleigrond, met vrijgehouden boomspiegel en bemesting in de eerste 3 jaar. In 7 jaar tijd is het een boom van 5 m breed en hoog geworden. Dat begint al een echte hoogstamappelboom van formaat te worden!

Otto Vloedgraven

*) Noot van de redactie

Niet alle hier genoemde onderstammen zijn voor particulieren beschikbaar.

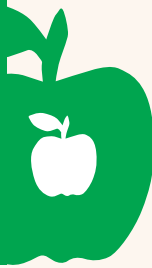
Beschikbaar in Noord- en Oost Nederland zijn voor appels de Bittenfelder (een geselecteerde zaailing), de zaailing voor peer, de St. Julien C voor pruim en de Prunus Avium voor kers.

Op entdagen van de NPV wordt bij appels naast zaailingonderstam ook M16 gebruikt als men een niet grote hoogstam wenst. Bij de peer is naast zaailing ook Kwee A is beschikbaar.

Oproep

Wilt u uw juiste e-mailadres doorgeven aan de secretaris? Het doel hiervan is dat we u een uitnodiging kunnen sturen voor activiteiten met fruit die we in uw omgeving willen organiseren, zoals een snoeicursus, excursie of lezing.

Agenda

Za. 23 sept.: Appelpersdag en determinatie fruit. Staatsbosbeheer, Bronckhorst.

Tijd: 11.00 tot 15.00 uur. Het promotieteam van de NPV is aanwezig.

Za. 23 sept.: Op de Bijenmarkt Eerbeek, bij Grand Café De Korenmolen te Eerbeek, Kanaalweg 3, zijn de Vrienden van het Oude Fruit, groep Oost, aanwezig om uw fruit te determineren.

Za. 30 sept.: Tentoonstelling van oude fruitrassen en fruitdeterminatie door de Vrienden van het Oude Fruit in de Cazemierboerderij annex dorps huis Fredewolda in de Hoofdstraat 27, 9356 AT Tolbert van 10.00 tot 16.00 uur.

Elke zondagmiddag tot en met eind oktober is de Fruithof Frederiksoord van 13.00 tot 16.00 uur open voor bezoek. Iedereen is van harte welkom om de boomgaard te bezichtigen en kan met vragen bij de aanwezige vrijwilligers terecht. In het nieuwe verkooppunt bieden we ons fruit aan - er zijn elke week andere fruitrassen voorradig - en u kunt op de picknickbanken genieten van appelsap. Postcodegegevens voor uw routeplanner of navigatiesysteem: 8382 CE. Ingang boomgaard: Vledderweg (naast nr. 35 Landgoed Erica).

Zo. 24 sept.: Tuin- en Smaakmarkt Bezoekerscentrum Dwingelderveld, Benderse 22, Ruinen van 11.00 tot 16.00 uur. Dit jaar met het accent op smaak! Het promotieteam van de NPV is aanwezig. Zie: <http://www.weblog-dewolden.nl/serendipity/index.php?/archives/16021-Sfeervolle-Tuin-en-Smaakmarkt-bij-Bezoekerscentrum-Dwingelderveld.html>

Zo. 24 sept.: Op de Apfeltag van de Landfrauenverein te Wilsum (Dld.) vlak over de grens bij Hardenberg zijn de Vrienden van het Oude Fruit, groep Oost, aanwezig om uw fruit te determineren. Zie: landfrauen-wilsum.de

Wo. 27 sept.: Vanaf 10 uur kunt u op afspraak appels laten persen door fruitpersbedrijf Friesland Zuid.

Zie: <http://www.fruitpersfrieslandzuid.com/>

Locatie: Majoor van Swietenlaan 1c, Frederiksoord. Postcode gegevens voor uw routeplanner of navigatiesysteem: 8382 CE. Ingang boomgaard rechtstreeks: Vledderweg (naast) 35 Landgoed Erica.

Za. 30 sept.: De vrijwilligers van de Fruithof persen appels met de oude pers op het Flaeijelfeest in Nieuwehorne (Fr.).

Za. 30 sept.: Tentoonstelling oude fruitrassen door Vrienden van het Oude Fruit met mogelijkheid tot advisering en proeven en determinatie van door u meegebracht fruit. Locatie: De Spitkeet, De Dunen 3, 9281 KT Harkema (Fr). Tijd: 11.00 tot 15.00 uur. Info: grietbergsma@hetnet.nl

Za. 30 sept.: Oogstfeest van Stichting Renkums Beekdal met onder andere een tentoonstelling van oude fruitrassen en de pomoloog van de NPV voor determinatie van uw fruit bij het Informatiecentrum Renkums Beekdal, Nieuwe Keijenbergseweg 170, 6871 VS Renkum. De markt duurt van 11.00 tot 16.00 uur.

Zo. 1 okt.: Tentoonstelling oude fruitrassen door Vrienden van het Oude Fruit met mogelijkheid tot advisering en proeven en determinatie van door u meegebracht fruit. Locatie: Recreatiecentrum Flinkboskje, Flinkboskje 1, 8584 WV Hemelum (Fr). Info: a.f.meinesz@ziggo.nl

Zo. 1 okt.: Appelproeverij 2017 te Boxtel in de oude boomgaard achter het gemeentehuis, nabij de markt, van 12.00 tot 17.00 uur. Hier kan men genieten en proeven van 50 verschillende, oude vruchtboomrassen die niet meer in de supermarkt te koop zijn. Indien men 5 stuks fruit van eigen fruitbomen meebrengt, kunnen deze vruchten door pomologen van een naam voorzien worden. Er zijn diverse stands met tuinplanten, fruitbomen, tuinboeken en diverse huisgemaakte jams, geleien en appelmoes.

Do. 5 tot zo. 8 okt.: Europom Olomouce Czech Republic. De NPV stalt er fruit uit Nederland uit. Zie: <http://www.europom2017.cz/>

Za. 7 okt.: Appeldag/streekmarkt bij de Tropische Kas in Beetsterzwaag (Fr.) van 10.00 tot 16.00 uur. De NPV staat er met een selectie van oude appellassen.

Za. 14 okt.: Appelpersdag bij 't Leeuweriksveld, Zandzoom 72, 7814 VJ Emmen, van 10.00 tot 17.00 uur. Informatie: 0591-38 14 45. De NPV determineert er op verzoek uw meegebrachte fruit. Het promotieteam van de NPV is aanwezig.

Zo. 15 okt.: Fruitpersdag in Zuidwolde, Kleefegge 5A van 10.00 tot 16.00 uur. De NPV is aanwezig om uw fruit te determineren. Het promotieteam van de NPV is aanwezig.

Za. 21 okt.: De fruitboombrigade van Ansen organiseert die dag een fruitpersdag in Ansen. U kunt uw appels en peren laten persen bij een mobiele fruitpers. Landschapsbeheer Drenthe staat er met een stand om erfinrichtingsadviezen te geven. De NPV is aanwezig om fruitrassen op naam te brengen.

Zo. 22 okt.: Appelfeest, georganiseerd door de Natuur en Milieufederatie Groningen in samenwerking met de Sappers, Doggerland Craft Cider en de gemeente Groningen. De NPV staat er met de promotiecaravan.

Zo. 22 okt. Dag van het Fruit te Liempde, georganiseerd door Stichting FRUITcultuur Brabant. De Vrienden van het Oude Fruit, groep Oost, zijn aanwezig om uw fruit te determineren. Zie: info@fruitcultuurbrabant.nl

Wo. 25 okt.: Open persdag op de Fruithof. Als u zelf geen appels hebt en toch appelsap wilt laten persen, kunt u met kinderen en/of kleinkinderen deze dag naar de Fruithof komen, door de boomgaard dwalen, appels rapen en laten persen. Zowel onze oude pers als de mobiele pers van fruitpersbedrijf Friesland Zuid zijn dan aanwezig. Met de oude pers kunnen kinderen helpen bij het persen.

Za. 28 okt.: Open persdag op de Fruithof, Majoor van Swietenlaan 1c, Frederiksoord. Postcodegegevens voor uw routeplanner of navigatiesysteem: 8382 CE. Ingang boomgaard rechtstreeks: Vledderweg naast nr. 35 Landgoed Erica.

Za. 28 en zo. 29 okt.: Tuindagen in Tuingoed Foltz met medewerking van de NPV waar men ook meegebrachte fruit kan laten determineren. Er is ook een ruime collectie vruchtbomen en kleinfruit, waaronder veel oude rassen. Plaats: Hereweg.

Cursusprogramma 2018 Fruithof Frederiksoord

Snoeien van pruimenbomen:

Zaterdag 23 september 2017

Workshop van 1 dag: 's ochtends theorie, 's middags praktijk.
Tijd: 10.00 tot 15.00 uur.
Kosten: € 47,50 incl. hand-out.
Opgeven via mail naar:
cursusfruihof@gmail.com

Wintersnoei appel- en perenbomen:

Zaterdag 10 februari 2018

Zaterdag 24 februari 2018

Workshop van 1 dag: 's ochtends theorie, 's middags praktijk.
Tijd: 10.00 tot 15.00 uur.
Kosten: € 47,50 incl. hand-out.
Opgeven via mail naar:
cursusfruihof@gmail.com

Enten en Oculeren: (vermeerderen van Fruitrassen)

Zaterdag 10 maart 2018

Naast het snoeien kunt u een Workshop enten volgen. Met de kennis van dit oude ambacht kunt u de oude rassen herintroduceren.
Workshop van 1 dag: 's ochtends theorie, 's middags praktijk.
Tijd: 10.00 tot 15,30 uur.
Kosten: € 47,50 incl. hand-out.
Opgeven via mail naar:
cursusfruihof@gmail.com

10 maart is tevens de jaarlijkse OPEN ENT DAG waar demonstraties enten worden gegeven en enthout van fruitbomen te koop is. Ook kunt u hier uw boompje laten enten.

Snoeien van leifruitbomen: (wintersnoei)

Zaterdag 17 maart 2018

Workshop van 1 dag: 's ochtends theorie, 's middags praktijk.
Tijd: 10.00 tot 15.00 uur.
Kosten: € 47,50. incl. hand-out.
Opgeven via mail naar:
cursusfruihof@gmail.com

Het fruitmotje (Cydia pomonella)

Late wormstekigheid bij appel en peer

Het fruitmotje is een van de boosdoeners die bij appel en peer de wormstekigheid veroorzaken. De andere zijn: de larven van de appelzaagwesp, die van de perengalmug, die van de perenzaagwesp en die van het lijsterbesmotje.

De vlinders komen eind mei, begin juni voor de dag en leggen dan hun eieren op de jonge vruchtjes en op de bladeren. De vlinders vliegen in de avond en morgenschemering bij een minimumtemperatuur van 13°C. De overwinterende fruitmot vliegt ook overdag bij zonnig weer. Na het uitkomen van de overwinterende fruitmot (3 tot 6 dagen) leggen ze platte, ronde eitjes van ongeveer 1 mm op de jonge vruchten, scheuten en bladeren. De zilverkleurige, glanzende eitjes zijn doorschijnend. Later worden ze rood en tenslotte wordt de zwarte kop van de rups zichtbaar. De ei-afzetting (ongeveer 80 stuks per vrouwtje) gebeurt enkel bij avondtemperaturen boven de 15°C. Uit onderzoek blijkt dat niet alleen de avondtemperatuur bepalend

is voor de ei-afzetting maar ook dat hiervoor de maximale dagtemperatuur gedurende twee dagen ervoor boven de 18°C moet zijn geweest. Na 8 tot 14 dagen, afhankelijk van de weersomstandigheden, komen hieruit de lichtroze of witgele rupsjes. Deze zijn roze bij de appel en witgeel bij de peer. De uitgekomen rupsjes vreten eerst oppervlakkig van de vruchtschil om daarna het binneste van de vrucht te zoeken om het klokhuis en omgeving uit te vreten. Na ongeveer een maand is de rups volgroeid, verlaat de vrucht met behulp van een spinsel en verbergt zich onder de schors, waar hij een witte cocon vormt. De rupsen verpoppen ook in reten van schuttingen, in fust enz. Ze verpoppen zich in het voorjaar. De poppen komen dan over een langere periode uit (eind mei, begin juni). Het uitkomen van de poppen is afhankelijk van de temperatuur. Is deze laag omstreeks 10°C, dan vertraagt dit het uitkomen. Van de tweede generatie, die omstreeks juli verschijnt, heb je de meeste schade. Er kan in het zuiden zelfs een derde generatie voorkomen.

Fruitmot.

Waarneming

Om de fruitmotvlucht te kunnen waarnemen maken we gebruik van feromonen. Dit zijn stoffen die het fruitmotmannetje lokken. Zo is één feromoonodopje voldoende voor drie hectare fruit. Door nu dit dopje in een zogenaamde trechterval of op een lijmbodem te plaatsen, vangen we motten. Dan weten we dat er ook vrouwelijke fruitmotten aanwezig zijn en dat er fruitmoteitjes afgezet zullen worden. Let op: dit is geen bestrijding van de fruitmot; we vangen slechts mannetjes. De vangpotten of lijmbodems worden vanaf begin mei opgehangen. Wanneer we nu een vlucht waarnemen en er eitjes afgezet worden, dan zullen hier na 8 tot 10 dagen, afhankelijk

Trechterval met feromoonodopje voor fruitmot.

Schade

De vruchten die vroeg in het voorjaar aangevreten zijn (de eerste generatie) vallen voortijdig af. Dit kan bij een rijke dracht nuttig zijn (goede dunning). Wel kan het raadzaam zijn deze vruchten zoveel mogelijk te verzamelen en te vernietigen. Immers, uit deze vruchten met larven ontstaat de tweede generatie. Bij de tweede generatie die in juli verschijnt en waarvan doorgaans veel schade is waar te nemen, hebben we ook vaak te maken met zogenaamde overlopers. Dit zijn fruitmotlarven die de vrucht verlaten en bij de ernaast hangende vrucht weer naar binnengaan. Bij rassen als Conference en Cox's Orange Pippin komt dit vaak voor.

Droge uitwerpselen fruitmot.

Rups fruitmot.

van de weersomstandigheden, de lichtroze of geelwitte rupsen uitkomen. Ook kunnen we fruitmotlarve gemakkelijk verwarren met de larve van de zaagwesp. Het boormeel van de fruitmot is echter droog; dit in tegenstelling tot dat van de zaagwesp, wat vochtig is (bij droog weer bekeken).

Maatregelen

Zorg voor natuurlijke vijanden. Hang mezenkastjes op. Mezen kunnen in de winter overwinterende fruitmotten tussen de schorschilfers wegpikken. Vleermuizen eten vliegende motten en er zijn sluipwespen die op eieren en rupsen parasiteren. Oorwormen eten de jonge rupsen op voordat ze in

de vruchtschil kunnen boren. Zorg dat de afgevallen vruchten met de rupsjes erin verwijderd of opgegeten (door bijvoorbeeld kippen) worden, voordat de rupsjes weer langs de stam omhoog kruipen.

We kunnen ook een waarneming doen, door half juli vangbanden van 20 cm brede stroken golfkarton aan te brengen. Dit golfkarton wordt beschermd met gaas en koord. De volgroeide rupsen zoeken de holten in en onder het karton op om te overwinteren en te verpoppen. Deze vangbanden worden begin augustus weggenomen om ze te controleren op de aanwezigheid van rupsen. Zijn er op dat moment rupsen verpopt, dan kan in dat jaar nog een generatie ontstaan (denk daarbij aan het herfstfruit).

Ook is er nog de mogelijkheid voor particulieren om de fruitmot met aaltjes te bestrijden. We denken dan aan een middel van Ecostyle. Ik voeg er direct aan toe dat het optimale toedieningstijdstip voor een hobbyteler moeilijk vast te stellen zal zijn. Daarom geef ik er de voorkeur aan om te proberen de eerste generatie in mei zoveel mogelijk opruimen.

Tot slot wil ik nog de mogelijkheid van een complete feromoonverwarring aankaarten. Deze is voor de professionele telers en mogelijk (?) in de toekomst ook voor hobbytelers beschikbaar. Feromoonverwarring met Isomate of Rak 3 is gebaseerd op het feit dat er zoveel feromoonstoffen in de boom of

Feromoonval.

omgeving afgegeven worden dat het fruitmotmannetje helemaal in de war raakt. Hij kan dan geen vrouwtje vinden. Deze methode wordt sinds 1998 met succes in professionele bedrijven toegepast, soms met ondersteuning van viruspreparaten zoals Madex plus en Carpovirusine. Dit zijn biologische insecticiden. Ook bij deze toepassing moet een 'vangpot' geplaatst worden; dit ter controle. Vangen we nu in een nacht meer dan 10 motjes, dan kan een ondersteunende bespuiting met een viruspreparaat wenselijk zijn.

Rasgevoeligheid

Bij appels zijn zomerrassen zoals Zigeunerin, Yellow Transparent en Gravensteiner gevoelig. Van de herfststrassen zijn het Cox's Orange Pippin, Schone van Boskoop, Bramley's Seedling en Oranje Reinette die gevoelig zijn voor fruitmotaantasting. Ook zoete appels zoals Zoete Kroon en Zoete Pippeling behoren tot de gevoelige rassen. Bij peren denken we eerst aan de zomerrassen zoals Kruidenierspeer en Vroege Suikerij, maar ook aan Clapp's Favourite, Précoce de Trévoux en Diamantpeer. Van de stoofperen zou ik toch de Gieser Wildeman willen noemen die gevoelig is voor fruitmotaantasting.

Marten Pelleboer, oud-fruitteler

Lijmbodem met feromoon dopje.

Nieuws van het Documentatiecentrum

Pomospost winter 2016 was de laatste uitgave met nieuws over het Documentatiecentrum. Het lijkt of dit een slapend bestaan leidt. Het tegendeel is waar: er is het afgelopen jaar hard gewerkt aan de boekencollectie. Daarover straks meer. Eerst blikken we terug op het begin en daar is een goede aanleiding voor.

Op weg naar het eerste lustrum op 1 januari 2018

Francis Bacon (1561-1626), pionier van het wetenschappelijk experiment en het opbouwen van kennis door empirisch onderzoek, zei al: "Lees niet om tegen te spreken en te weerleggen, ook niet om te geloven en als waar aan te nemen, noch om stof tot praten te vinden, maar om te overwegen en te beschouwen." Deze uitspraak is bij de NPV blijkbaar in goede aarde gevallen. Vanaf het begin heeft het Bestuur boeken op pomologisch gebied verzameld, gelezen en gebruikt voor educatieve doeleinden, bijvoorbeeld voor artikelen in *Pomospost*. Vanwege een gebrek aan een eigen ruimte lag de boekencollectie opgeslagen en was zij lange tijd niet toegankelijk voor leden. Het NPV-Fruithof Documentatiecentrum kon worden gerealiseerd door een aantal ontwikkelingen. In de eerste plaats heeft Jans Koops (1944-2013), die toentertijd voorzitter van Stichting Fruithof Frederiksoord was, letterlijk dag en nacht gestreefd naar samenwerking tussen de Stichting en de Vereniging. Zijn inspanningen hebben resultaat gehad: het in 2011 begonnen overleg tussen de twee partijen heeft geresulteerd in een overeenkomst tot samenwerking in 2012. De tweede hobbel die genomen moest worden was een ruimte voor de collectie met een boekenkast.

Alle ingebonden tijdschriften *Pomologia*, *Pomospost* en *Fructus*, mei 2017.

Nadat het paviljoen van de Fruithof in Frederiksoord in 2011 verbouwd was, werden er in de nieuwe cursusruimte van de Fruithof massief houten boekenplanken gemonteerd. Ook moesten de leden van de NPV de begroting voor het Documentatiecentrum voor 2013 nog goedkeuren en dat leverde evenmin problemen op.

Op 2 januari 2013 werd het NPV-Fruithof Documentatiecentrum officieel geopend. Ik was in 2012 al begonnen met het catalogiseren van de boekencollectie, een klus waarvoor ik als nieuwbakken bibliothecaris hulp heb ingeroepen van de bibliothecaris van het Fruitteeltmuseum in Kapelle (Z). Dit museum heeft de goede gewoonte om zusterorganisaties zijn dubbele boeken te schenken. Vandaar dat een delegatie van het Bestuur van de NPV dit museum bezocht in het najaar van 2012 om het contact te verstevigen en natuurlijk ook om een pakket boeken over fruitteelt op te halen. De schenking van Jans' boeken door de familie Koops werd een jaar later opgenomen in de collectie. In datzelfde jaar maakte de laatste bedrijfsleider van de Proeftuin in Zeevolde ons blij met de schenking van tientallen jaargangen van het tijdschrift *Fruitteelt* waarmee we

enkele jaargangen compleet konden maken.

De collectie antiquarische naslagwerken die in december 2015 binnenkwam, was een prachtige aanwinst waar een pomologische vereniging meestal alleen maar van kan dromen. AOC Terra wilde ruimte maken in zijn vestiging in Meppel. Besloten werd dat de oude bibliotheek moest verdwijnen. Het bleken boeken te zijn die al gebruikt werden toen het Terra College nog Gerard Adriaan van Swietenschool heette. In deze collectie bevond zich onder andere een oorspronkelijke uitgave van de *Pomologia* van J.H. Knoop uit 1758.

Er werden (en worden nog steeds) boeken aangeboden, door zowel oud-bestuursleden van de NPV als door nabestaanden van leden, meestal gratis, soms vraagt men er een vriendenprijs voor.

Oproep

De voortdurende uitbreiding van het Documentatiecentrum veroorzaakt ruimtegebrek in de boekenkast. Veel boeken zijn nu weer opgeslagen en daardoor alleen op afspraak te raadplegen. We zoeken een boekenkast met minimaal vier planken. Mocht u een overvloedige boekenkast hebben die u kwijt wilt, dan nemen we deze graag van u over, het liefst als schenking of tegen een vriendenprijs. U kunt contact opnemen met de beheerder door een e-mail te sturen naar: info@npv-pomospost of te bellen met tel.: 0593-56 22 22.

Het tijdschrift *Fruitteelt* is compleet: we bezitten alle jaargangen vanaf het begin in 1911 tot en met 2015, ingebonden. Een Loogmans' Boekbindersbedrijf in Amsterdam heeft de *Fruitteelt* ingebonden in groen kunstleren banden met goudopdruk, zoals dat vanaf de jaren 50 wordt gedaan. We konden het zelf niet vanwege het ontbreken van een cliché dat gebruikt wordt om de rug van de band te voorzien van tekst. De inventarisatie van de boeken en het wegwerken van achterstalig onderhoud, zoals het inbinden van tijdschriften, had in het begin prioriteit. Vooral het compleet krijgen van *Pomospost* vanaf het begin was een hele opgave. Maar de herhaalde oproepen in de *Pomospost* leverden oude *Pomosposten* op waarmee jaargang na jaargang compleet werd. Ook schenkingen hielpen bij het completeren, omdat deze vaak ook jaargangen *Pomospost* bevatten.

Pomospost tot en met 2016 ingebonden

Het inbinden van *Pomospost*, *Fructus*, het tijdschrift van 't Olde Ras, en *Pomologia*, het blad van de Nationale Boomgaardenstichting (NBS) hoefde niet uitbesteed te worden. Ik vond het een uitdaging om te leren boekbinden, om zodoende het inbinden in eigen beheer te kunnen doen in een periode die me het beste zou schikken. Ik kreeg toestemming van de Vereniging voor het volgen van de basiscursus boekbinden om elementaire kennis en

ervaring op te doen en daarna begon ik met het inbinden van bovengenoemde tijdschriften. In de zomer van 2013 waren er acht banden gereed. Het gaf (en geeft) veel voldoening om ze na het resultaat van aandachtig en zorgvuldig werken op de kastplank te zien staan.

Dit jaar heb ik het boekbinden weer opgepakt, omdat er weer veel jaargangen compleet waren. *Pomospost*, *Pomologia* en *Fructus* zijn nu ingebonden, de eerste twee tot en met jaargang 2016 en *Fructus* tot en met 2014, de laatste jaargang die we in ons bezit konden krijgen. Van *Pomologia* worden nog oude jaargangen gezocht: 1 t/m 6 (1985 t/m 1990, 1988 alleen nr. 4) en jaargang 10 (1994).

Boekbinden, een hobby die niet verveelt

Het oude ambacht boekbinden is nog lang niet uitgestorven, al zou je vermoeden van wel in deze tijd van mechanisering en internet. Het vraagt handelingen die veel tijd nodig hebben, bijvoorbeeld voor het persen nadat het boekblok genaaid is en om de lijm te laten drogen nadat de band in elkaar is gezet. Of de boekbinder nu één of zeven boekblokken onder handen heeft, de wachttijd tussen de handelingen blijft gelijk. Als een handeling enkele keren opeenvolgend plaatsvindt, heb je daarna niet één band, maar een aantal banden gemaakt. Daarom wordt gesproken van seriewerk. Seriewerk werkt niet alleen sneller, maar de boekbinder doet er ook veel ervaring mee op, doordat dezelfde handeling meerdere keren wordt uitgevoerd en er zo sneller wordt gewerkt. Bijkomend voordeel is dat op arbeidskosten is bespaard. Door het in eigen beheer inbinden van tijdschriften kost dit de NPV slechts het gebruik van de machines van het boekdrukcenrum en de materialen als papier (voor de schutbladen), karton en linnen (voor de band) en het opdrukken van de tekst op de band.

Oproep

Gezocht *Fruitteelt*:

- 2000 nr. 9
- 2000 nr. 17
- 2003 nr. 49
- 2004 nr. 7

Aanwinsten

Tot en met zomer 2017 zijn de volgende uitgaven aangeschaft:

- *Siegfried Bernkopf-Von Rosenäpfeln und Landbirnen. Ein Streifzug durch Oberösterreichs Apfel- und Birnensorten*, Trauner Verlag, z.j., 144 p., ISBN 978-3-85499-857-0.

Met soortenbeschrijvingen van 68 appelrassen en 46 perenrassen waaronder vele die ook in ons land voorkomen; geïllustreerd per soortbeschrijving drie met kleurenfoto's: van steel, kelk en lengtedoorsnede van de vrucht en een uitgebreide inleiding, onder andere over determineren en de uiterlijke kenmerken van de vruchten. Een aanrader voor de liefhebber.

- *Fruitteelt, jaargang 2015*, ingebonden bij Loogman in Amsterdam.
- *Nederlandsche Fruitsoorten*. De serie is een uitgave van de Heidemij. Oorspronkelijke, losse uitgave.
- *Dubbel dvd Jan Freriks*, Snoeien van leifruit.
- *40 boeken en brochures op pomologisch gebied en 13 ingebonden Fruitteeltjaargangen uit de nalatenschap van Geert Bosma*, NPV-lid. Geert Bosma's passie was het verzamelen van oude fruitrassen en het determineren van onbekende rassen. Hij bezat een boomgaard met verschillende rassen op één boom geënt om de biodiversiteit zo veel mogelijk in stand te houden. De familie had de intentie het bedrag waarvoor zij de boeken wilde verkopen te schenken aan een goed doel, een hospice. Het Bestuur kon hiermee instemmen. Over het aankoopbedrag is nog stevig onderhandeld, maar na afloop waren beide partijen tevreden.

Tekst en foto's: Marianne van Lienden, beheerder van het Documentatiecentrum

Het Documentatiecentrum is geopend op de eerste woensdag van de maand.

Plaats: de Fruithof, Frederiksoord.

Tijd: 10.00-15.00 uur.

Er is een papieren catalogus aanwezig in de bibliotheek.

De boeken worden alleen ter inzage gegeven.

Het is mogelijk kopieën te maken tegen een kleine vergoeding.

Er wordt hard gewerkt om de catalogus zo samen te stellen dat de leden deze bij Mijn NPV kunnen raadplegen.

Als u van plan bent een bepaald boek te raadplegen, dan kunt u het beste van tevoren contact opnemen met de bibliothecaris en vragen of het boek in Frederiksoord aanwezig is. Vanwege het ruimtegebrek daar worden sommige boeken op een andere plek bewaard.

Van appels eten word je blij

Recepten met appels voor elk moment van de dag

De appel mag niet ontbreken in de dagelijkse voeding. Deze vrucht is een rijke bron van vitaminen, vooral van vitamine C. Bovendien levert deze vrucht ons noodzakelijke mineralen, sporenelementen en vezels. Voor deze Pomospost is gekozen voor recepten met appels, omdat appels in de herfst in overvloed aanwezig zijn. De gerechten zijn eenvoudig te bereiden en de ingrediënten zijn overal verkrijgbaar. Probeer ze eens!

De recepten zijn met toestemming van de uitgever overgenomen uit *De appel als bron van gezondheid* van G.A. Ulmer. De oorspronkelijke teksten zijn soms iets verduidelijkt of aangevuld. Het boek is aanwezig in het NPV-Fruithof Documentatiecentrum.

In het hoofdstuk *De appel als drager van vitamine C* worden Schone van Boskoop (Goudrenet), Elstar, Cox's Orange Pippin en Granny Smith genoemd als appels met de meeste

vitamine C. Een belangrijke aanvulling is hier op zijn plaats. Volgens een recent Duits onderzoek*) bevatten handappels gemiddeld 12 mg vitamine C per 100 g (vers) vruchtvlees. Appels met het hoogste gehalte aan deze vitamine zijn Braeburn (modern ras, knapperig, zoet), Pilot (DDR, 1988, stevig, zoet) en Berlepsch (Duitsland, 1880, zoetzuur). Goudrenet, Cox Orange en Jonagold vallen in de groep met een gemiddeld vitamine C-gehalte en

Elstar is bij de groep laag vitamine C-gehalte ingedeeld met 8 mg/100g. Voor de gerechten worden frisure en zure appels aanbevolen. De keuze uit appelrassen die geschikt zijn voor onderstaande recepten is vanzelfsprekend veel groter dan de rassen die genoemd worden. Ook worden de recepten aangevuld met de namen van een aantal oude lichtzure appelrassen voor gebruik in de keuken, hoewel deze rassen (nog) niet onderzocht zijn op hun vitamine C-gehalte.

*) <http://www.bund-lemgo.de/download/oekoland-obstbau/aepfel-streuobstwiese-vitamin-c-gehalt.pdf>

APPEL-SPELTKWARK

- 1 kopje spelt,
- 2 ½ kopje appelsap,
- 250 g kwark,
- honing,
- slagroom,
- vanille,
- rozijnen,
- gehakte noten,
- dadels,
- 2 appels

De spelt een nacht in het appelsap laten weken, even koken en een uur laten wellen. De kwark op smaak maken met honing, slagroom, vanille, rozijnen, gehakte noten en dadels naar keuze en kloppen tot de massa romig wordt. Dan de appels rasp en alles door elkaar scheppen.

BEIERSE APPELKOEKJES

- 250 cl melk,
- 1 ei,
- 1 flinke el rietsuiker,
- wat vanille(suiker),
- 150 g bloem,
- half zakje bakpoeder,
- 100 g havervlokken,
- 4 grote,
- zure appels, bijvoorbeeld Goudrenet, Groninger Kroon, Jacques Lebel of Lemoen

Melk, ei, rietsuiker en vanille(suiker) flink door elkaar kloppen. Bloem, bakpoeder en havervlokken goed vermengen en geleidelijk door het melkmengsel roeren. De appels schillen, klokhuisen uitboren en in 1,5 cm dikke schijven snijden. Wentel ze een voor een door het deeg. Bak ze in een laagje zonnebloemolie tot ze goudbruin zijn.

APPEL-HAZELNOOTTAART

- 250 g bloem,
- 1 ei,
- snufje zout,
- 100 g rietsuiker,
- 125 g boter of margarine,
- 500 g frisure appels, bijvoorbeeld Ananas Reinette, Karmijn de Sonnaville of Luntersche Pippeling,
- sap van een citroen,
- 100 g gehakte hazelnoten,
- 5 el rietsuiker,
- 1 tl kaneel

Maak het korstdeeg door bloem, suiker, zout en ei in een kom te mengen. Wrijf met de hand of meng met de keukenmachine de boter door het bloemmengsel totdat het soepel is. Vorm een bal als het niet meer plakt, en laat deze, gewikkeld in plasticfolie, minstens een uur in de koelkast rusten.

Schil de appels, snijd ze in vieren, verwijder het klokhuis en snijd ze in partjes. Meng de appels met het citroensap, de gehakte hazelnoten, rietsuiker en kaneel.

Verwarm de oven voor op ongeveer 225 °C.

Bestuif het werkblad met bloem en rol $\frac{2}{3}$ van het deeg uit tot een ronde lap en bedek er de bodem van een ingevette springvorm mee met een rand van ongeveer 2 tot 3 cm hoog. Prik met een vork gaatjes in het deeg. Het resterende deeg als deksel uitrollen. Verdeel de vulling over de taartvorm. Prik gaatjes in het deegdeksel en leg het op de vulling en druk de rand goed aan.

Bak de taart in het midden van de oven in ongeveer 40 minuten goudbruin. Haal de taart uit de oven en laat ongeveer 5 tot 10 minuten afkoelen in de vorm. Maak daarna de rand van de springvorm los.

Titel: *De appel als bron van gezondheid. Voor gewichtsvermindering, verlaging van de cholesterolspiegel, darmreiniging, een regelmatige stofwisseling en het voorkomen van een hartinfarct.*

Schrijver: G.A. Ulmer

Vertaling: Annie Classens

Uitgever: De Driehoek, Amsterdam, 1995

Paperback, 71 p.

ISBN: 90-6030-547-7

APPELSOUFFLÉ

Voor 4 personen

Een soufflé is een van oorsprong Frans dessert, zoet of hartig (bijvoorbeeld met kaas), dat door toevoeging van veel geklopt eiwit in een warme oven gaat rijzen. Een soufflé, dat 'opgeblazen' betekent, hoort binnenin smeuïg te blijven. Om dit te bereiken heeft de bodem van een goede soufflévorm tweemaal de afmeting van de randhoogte, maar de vorm mag ook weer niet al te wijd zijn. Veel mensen denken dat dit het toppunt van moeilijk is. Probeer deze variatie op een soufflé eens, hij mag de eerste keer best mislukken. Dit is een variatie met appels.

- 10-12 beschuiten,
- 1 kg Goudrenetten (neem appels die niet snel uiteenvallen),
- 100-150 g rozijnen,
- 100-150 g gehakte noten,
- 1 zakje vanillesuiker,
- goed schoongeboende schil van een halve citroen,
- 750 cl water,
- 250 cl slagroom,
- 4 eieren,
- 250 g kwark,
- 1 el honing,
- halve tl sukade

Verwarm de oven voor op 150 °C.

Verkruimel een derde deel van de beschuiten boven een goed ingevette ovenschaal totdat de bodem goed is bedekt. Schil de appels, verwijder de klokhuizen en snijd ze in kleine partjes. Verdeel de helft van de stukjes appel en de rozijnen over de schaal en strooi de helft van de noten eroverheen. Dan weer een laag beschuit, met daar overheen de rest van de appels, rozijnen en noten. Klop melk, eieren, slagroom, kwark, honing en sukade met een garde goed door elkaar, maar maak het niet te stijf, en giet erover. Leg de resterende beschuiten erbovenop en druk ze goed aan. Zet de schaal 90 minuten in de oven. De appels kunnen eventueel van tevoren gaar gekookt worden; in dat geval is de ovenschotel in de helft van de tijd gaar.

APPELS OF PEREN TEVEEL? Wij persen uw fruit tot kostelijk sap!

Laat uw appels en peren door ons verwerken tot sap terwijl u wacht.

- > Het sap wordt gepasteuriseerd en verpakt in een drie- of vijf liter 'bag in box' verpakking met tapkraan.
- > Uw eigen sap is hierdoor, mits ongeopend, minstens een jaar houdbaar.
Na opening is het sap nog tenminste 2 weken te bewaren.

Voor het persen, pasteuriseren en verpakken betaalt u slechts:

- > € 3,50 per 3 liter verpakking en
- > € 5,00 per 5 liter verpakking. Voor één liter sap is 1,7 tot 2 kilo fruit nodig.

ONZE PERS DRAAIT WEKELIJKS IN HET OOGTSEIZOEN.

Bel ons voor meer informatie: Kees Vernooij: 0561 - 44 12 33 of 06 - 496 82 888

Voor het maken van een afspraak om te persen belt u: 06 - 455 727 93

U kunt uiteraard ook een e-mail sturen naar: frieslandzuid@gmail.com

Onze fruitpers staat op het adres: Leemweg 2, 8395 TK in Steggerda

Voor meer informatie kijkt u op www.FruitpersFrieslandzuid.com

BIODIVERSITEIT en BLOEMBOLLEN

Bloembollen worden steeds vaker toegepast ter verruiming van het assortiment bloeiende planten dat aantrekkingskracht uitoefent op bijen en vlinders. Dit draagt weer bij aan een verbetering van de biodiversiteit in uw omgeving.

Voorjaarsbloei

Hyacinten
Tulpen
Narcissen

Zomerbloei

Gladiolen
Dahlia
Lelie

Vaste planten

Pioenen
Hosta
Hemerocallis
Astilbe
Rozenstuiken
Canna

Bijgoed diversen

Allium species
Crocus vernus
Galanthus nivalis
Muscari/blauw druifje
Ixia
Saffraan crocus (stativus)

Deze en vele andere soorten bollen kunt u bestellen in onze webshop: www.flowerbulbs-online.eu

Flowerbulbs-online

Symbiosis International™

Staverdense beek 6, 8256 TC Biddinghuizen - NL

Tel: +31 321 841 460

E-mail: sales@flowerbulbs-online.eu

Online verkoop: www.flowerbulbs-online.eu